

maailma vaade

18

2012

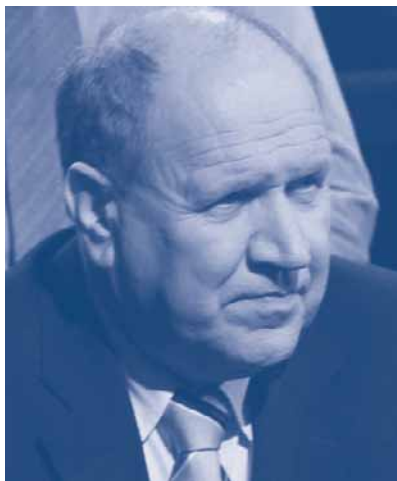
Lahendus ühele
murdosasekundile

Iraan – arvestatav
regionaalne suurriik
Lähis-Idas

Relvastuskontroll
julgeoleku teenistuses

Hispaania: halvad võlad
või halb poliitika?

Värske
vaade
maailma

Eesti huviline sai juba 2004. aastal võimaluse emakeeles lugeda briti professori Michael Nicholsoni üldkäsitlust „Rahvusvaheliste suhete alused”. Selles sedastab autor muu hulgas järgmist: „Ühiskonna elu keskmis on füüsiline julgeolek. Elu on väljakannatamatu, kui valitseb pidev hirm surma, valu või hävingu ees.”

Iseenesest pole see tõdemus uus. Seda sama väitis juba 17. sajandil Nicholsoni kaasmaalane Thomas Hobbes. Ent me

ei ela enam 17. sajandil, ega isegi mitte külma sõja aegse tuumasõja hirmu õhkkonnas. Maailm meie ümber tundub alates 20. sajandi teisest poolest, eriti aga pärast Ronald Reagani poolt Kurjuse Impeeriumiks ristitud Nõukogude Liidu lagunemist olevat seitsme penikoorma saabastega liikunud järjest humaansemate põhimõtete järgimise poole.

Tõepoolest, minu lapsepõlves, 1950. aastatel, ei tuntudki veel niisugust sõna nagu inimõigused. Kõik see, mille puudumise üle toona okupeeritud Ida-Euroopas kaeveldi, olid puudulikud kodanikuõigused. Me ei saanud ennast vabalt väljendada ega vabalt organiseerida, me elasime pidevas isegi lubatule vastuvoolu liikuvate mõtete tsenseerimise hirmus, väljaõeldud sobimatute mõtete karistamisest rääkimata. Nii et kui tänapäeva arenenud ühiskondades on kodanikuõiguste teemalt üle mindud inimõiguste teemadele – ja seda kohati väga kitsas võtmes – on kindlasti progress, mida ei saa alahinnata.

Siiski jääb endiselt päevakorda küsimus turvalisusest – nii otsesest füüsilisest

turvalisusest kui ka nn struktuuralsest turvalisusest, mille all mõeldakse fataalseid järelemeid tegudele, mille otseseks eesmärgiks ei ole olnud kellelegi kannatuste põhjustamine. Esiteks pole sõjad, kodusõjad, revolutsioonid ja vaesus meie planeedilt kusagile kadunud. Globaalses külas mõjutavad geograafiliselt kaugeski paikades aset leidvad sündmused ühel või teisel moel meid kõiki. Teiseks on rahvusvahelised suhted tänu muutujate rohkusele aga endiselt raskesti prognoositavad ning vägivalda puhkemine võib ka kõige stabiilsemates keskkondadeski mingite ebasoodsate tingimuste kokkusattumisel tulla nagu väik selgest taevast.

Sellele mõeldes ongi käesolev Maailma Vaate number pühendunud eelkõige julgeolekuteemadele. Keskendudes loomulikult Eestile. Head lugemist ja mõtlemist!

Markus Vipp

Kas naftast võib saada pohmeluse?

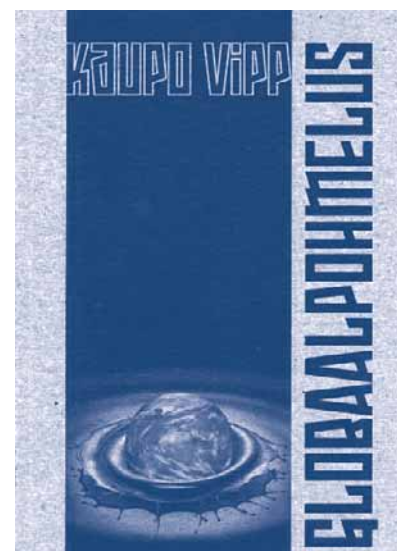
2008. aastal tabas maailma, mis oli nautinud pikka majandusliku kasvu perioodi, äkki ränk pangakriis, millele järgnesid äkilised börsihindade kukkumised, kinnisvaramullide lõhkemised ja seejärel ulatuslik, üha enamaid riike endasse mässiv finantskriis. Kuigi poliitikud ja majandustegelased esinevad aeg-ajalt eufooriliste hüüatustega, et kohe-kohe taastub normaalne olukord ja tarbimispidu jätkub endise lustiga, pole seda siiani siiski juhtunud. Mida pikemalt kriis kestab, seda kahtlevamalt küsivad paljud, kas kunagi üldse enam juhtub.

Kaupo Vipp on oma sadadel teaduslikel uuringutel, publikatsioonidel ja raamatutel põhinevas teoses „Globaalpohmelus” võtnud vaevaks sellele küsimusele võimalikult ammendavat teaduslikku selgitust anda. Järeldused pole just kuigi lohutavad. „Üle 200 aasta kestnud pidev kasv on lõppemas ning algamas on paratamatu kokkutõmbumine. Selle algtooge – meie ressursiallikate kõdumine – on manifesteerunud majanduskasvu peatumisena, finantsüsteemide kinnikiilumisena ja üldise pöördena de-globaliseerumise suunas. Kõikjal on riikidele ning rahvas-

tele vahepeal harjumuseks saanud heaolu kahanemine vallandanud ühiskondliku ja poliitilise ebastabiilsuse, mis levib kiirelt üle kogu planeedi. Kõlaga selle kirjeldus meie massimeedias pealegi, kui streigid pensioniea tõusu vastu, rahulolematuse kärpemeetmetega, Occupy Wall Street, Araabia Kevad, näljamässud, terrorilained vms.”

Mõnigi lugeja võib Vippi teost pidada skeptiliselt kas liiga roheliseks või liiga antiliberaalseks, ent isegi kõige kriitilisem lugeja ei saa väita, et raamat jätab külmaks või ei pane kaasa mõtlema.

Autor on raamatu iga peatüki varustanud sissejuhatavate tsitaatidega tuntud teadlastelt ning mõtlejatelt. Üks nendest, Arthur Schopenhaueri oma, iseloomustab suurepäraselt ka „Globaalpohmeluses” endas esitatut: „Iga harjumatu teadmine siin maailmas peab läbima kolm etappi. Alguses peetakse seda täiesti naeruväärseks. Teises etapis püütakse seda vihaselt vaidlustada. Kolmandas etapis võetakse see kõigi poolt omaks, nagu iga teine täiesti enesestmõistetav tõsiasi”. ■

Lahendus ühele murdosasekundile?

Tunne Kelam

Euroopa Parlamendi liige, küberjulgeoleku- ja küberkaitse raportöör julgeoleku- ja kaitse allkomisjonis

Üks esimesi küberrünnakuid, mis avaldas mõju ühe riigi kogu ühiskonnale, leidis aset meil, Eestis, 2007. aasta aprillirahutuste ajal. Seni polnud enamik küberrünnakuid isegi uudiskünnist ületanud. Nüüd võib pea iga päev lugeda suurema ja väiksema mastaabiga küberintsidendid, mis on suunatud nii riigi- ja erasektori kui ka lihtsalt interneti tavakasutajate vastu. Sealjuures moodustavad need intsidendid vaid jäämäe tippu võrreldes sellega, mis toimub pinna all ja mida peale küberturbeekspertide vähesed endale teadvustavad. Suurele enamikule tundub kübervaldkond pigem raketiteadusena või siis ulmelise tulevikuprobleemina. Näiteks nii lihtsat asja nagu arvutiviirust nähakse pigem arvuti külmetushaigusena, mis kaob kas nädala jooksul ise või halvemal juhul uue arvuti või moodsamate viirusetõrje mehhanismide soetamisega. Asjaolu, et ka mõni täiesti algeline arvutiviirus võiks põhjustada tuumakatastroofi, lennukiõnnetusi jne, ei tundu reaalsena.

Eesti ponnistused teadvustada vajadust kõikehõlmava küberjulgeoleku poliitika järele võisid alguses kõlada pigem hüüdjä häälena kõrbes, aga mõne aasta möödudes on Eesti leidnud end juhtivate küberekspertide hulgast.

Euroopa Liidu institutsioonide tasandil on olnud ja on veel praegugi keerukas saavutada läbimurret probleemi koheseks teadvustamiseks, rääkimata koordineeritud aktsioonidest. Euroopa Komisjonis tegeleb digimaailma ning sellest tulevalt ka kübermaailma eri aspektidega väga palju ametkondi, kelle lähtepunktid ning ka volitused on erinevad. Sarnaselt riikide ametkondadega ei olda väga varmad tegema üksteisega koostööd, mille hinnaks arvatakse pahatihti olevat tüki loovutamine omaenda pirukast. Tõsine probleem seisneb ka selles, et on väga vähe eksperte, kel oleks tervikülevaade kogu ELi tegevusest kübervaldkonnas ning kes oskaksid sellest konstrueerida

raamistiku oodatavale ELi küberstrateegiale.

Sarnaselt ebaülevaatlikule olukorrale Euroopa Komisjonis puudub ka Euroopa Parlamendis ühtne, töökomisjonideülene lähenemine küberprobleemaatikale. Ehkki on tegeldud infosüsteemide vastu suunatud rünnakutega, samuti ELi sisejulgeoleku küberaspektidega, on eri komisjonide algatusi ning raporteid käsitletud siiski eraldiseisvate üksustena. Selline olukord põhjustab ühelt poolt täiendavaid raskusi, et teadvustada, mida on juba tehtud ja kuidas formuleeritud, ning tekitab teiselt poolt lisasurvet mahutada parajasti töös olevasse raportisse kõiki võimalikke küberprobleemaatika aspekte.

Alles 2012. aasta alguses jõuti otsuseni, et julgeoleku- ja kaitse allkomisjon peaks koostama tervikliku raporti ELi küberjulgeoleku ja -kaitse teemadel, tuginedes ühtse julgeoleku- ja kaitsepoliitika raamistikule. Arvestades minu mitme aasta pikkust panust rõhutatakse kübervaldkonna olulisust tänapäeva maailmas ning vajadust arendada välja ELi vastused kübermaailmaga seonduvale, usaldati raporti koostamine minu hooleks.

Keskne probleem nihästi Euroopa Liidus kui ka maailmas üldse on ühtsete definitsioonide puudumine. See tähendab, et praktilises tegevuses määratleb iga riik kübermaailmaga seonduvaid mõisteid erinevalt, omistades neile erinevaid kaalukategooriaid. Nii leiab ELi välisestist end silmitsi probleemiga, kus suhetes kolmandate riikidega oleks väga tarvis arutada ka küberjulgeoleku küsimusi, aga kuivõrd ELil puudub ühine terminoloogia ja arusaam, ei saa seda diplomaatilisel tasandil teha. Sama puudutab suhteid NATO ja USAga. Kui praktikas, näiteks võitluses organiseeritud cyberkuritegevusega, on ühiste pidepunktide leidmine lihtsam, siis suuremate kokkulepete puhul takerduvad otsused pahatihti puudevate definitsioonide taha. Põhjust võib otsida temaatika keerukuses, aga ka liikmesriikide erinevates arusaamades kübermaailmast. Peamiselt jaotuvad liikmesriigid kahte gruppi: esimeses kuuluvad küberprobleemid sise-ministeeriumi, teises aga kaitseminis-

teeriumi haldusalasse. On nähtavasti ka neid riike, kus ei olegi jõutud konkreetset otsuseni, kes ja millisel määral peaks nende küsimustega tegelema. Euroopa Kaitseagentuur esitleb 2012. aasta sügisel uuringut, mis pakub ülevaate küberjulgeoleku probleemide olukorrast ja haldamisest eri liikmesriikides.

Täna on kõigis 27 liikmesriigis loodud riiklikud infoturbeintsidenditega tegelevad rühmad, sarnane rühm on loodud ka ELi tasandil. Oluline on tagada nende rühmade kiire reageerimisvõime, et võimalikult lühikese ajaga tõrjuda võimalikke ohte ja rünnakuid või neid isegi ennetada.

Muret tekitab see, et vaatamata Euroopa Komisjoni tungivatele soovitudele on 2012. aasta sügiseks riiklikud küberjulgeoleku strateegiad välja arendatud vaid kümnes liikmesriigis. Selline olukord peegeldab üsna dramaatiliselt puudlikku ning ebaühtlast arusaama küberohtude ja nendega seonduvate probleemide tõsidusest ja ulatusest. Üha jätkuv majanduslik surutis lisab pessimismi – pole eriti loota, et liikmesriigid investeeriks senisest suuremaid summasid kõnealuse teemaga seotud kõrgtehnoloogilistesse uuringutesse.

Selles olukorras on ülioluline, et ELi tasandil eksisteeriks kõikehõlmav küberjulgeoleku ja -kaitse strateegia. Nii ELi institutsioonid kui ka liikmesriigid peavad aru saama, et küberprobleemid ei

Scanpix

David Anselm, Microsofti digitaalsete kuritegude üksuse üks juhte 12. septembril 2012 Washingtoni osariigis Redmondis. Microsofti uutes küberkuritegevust käsitlevates dokumentides sedastatakse, et küberkurjategijad püüavad käesoleval ajal sokutada pahavara arvutitesse juba enne, kui need pakkimisele ja seajärel heausksete ostjate kodudesse jõuavad.

ole tulevik, vaid olevik ning et me peame olema valmis murdosasekundi vältel tekkinud probleeme lahendama sama kiiresti. ELi tasandil on peamine küsimus definitsioonide ühtlustamises, kooskõlastamises ja kübervaldkonda puudutavate ühtsete lahenduste ja poliitikate väljatöötamises. Ka praktikas tuleb ELi institutsioonidel olla tunduvalt paremini valmis. See tähendab lisaks küberjulgeolekustrateegiate väljatöötamisele eelkõige küberaspekti integreerimist riskianalüüsidesse ja kriisiohjekavadesse.

Küberjulgeolekuga tegelemine viis mind mõnevõrra üllatuslikult, kuid täiesti loogiliselt ühiskonna põhialuste juurde – *back to the basics*. See tähendab, et kõrgtehnoloogiliste lahenduste, institutsioonide koordineerimise ning ohjamiskavade tõhustamise kõrval ei tohi unustada tavakodaniku rolli. See algab teadlikust „küberhügieenist“, millega tuleb juba maast madalast tegelema hakata. Niihästi koolinoorte, täiskasvanud internetikasutajate kui ka riigiametnike süstemaatiline koolitamine elementaar-

sete küberruumi ohtude teadvustamisel ja ennetava käitumise kujundamisel on sama vajalik kui kehahügieeni või tuleohutuse ohtude omandamine. On selge, et Eesti-taolises tiigrihüppe riigis peaks koolide õppekavad sisaldama lisaks arvutiõpetuse tunni ka küberhügieeni tunde, kus lapsed õpiksid vastutustundlikku käitumist küberruumis ning oskaksid end võimalike ohtude vastu kaitsta. Täiskasvanute osas peaksid kõik riigi-, era- või kolmanda sektori asutused oma töötajaid aktiivselt ja süstemaatiliselt koolitama. Eri ekspertidega konsulteerides jõudsi me alati ühe ja sama lihtsa tõdemuseni: enamik praegustest küberintsidentsidest on väga primitiivsed ning teadliku käitumise ja korraliku viirusetõrje korral valdavalt ennetatavad.

Teine oluline vajadus on usalduse tõstmine, mis on igasuguse tõhusa koostöö eeldus küberjulgeoleku vallas. Usaldust on vaja riikide omavahelises suhtlemises, suhetes ELi kesksete institutsioonide ja liikmesriikide, aga ka avaliku ja erasektori vahel. Suur osa küberrünnakuist

ja intsidentidest jäävad registreerimata. Erasektori puhul tuleneb see tavaliselt hirmust kaotada oma klientide ja konkurentide silmis usaldusväärsus. Samas on riigid kiivad varjama oma kalleid tehnoloogiad ja luureandmeid. Selline olukord teeb väga keerukaks reaalse ohtude hindamise, kuna hinnangu andmiseks vajalik informatsioon jääb napiks ja ebaühtlaseks. Euroopa Parlamendi raport peab vajalikuks meetmete väljaarendamist, mis võimaldaksid erasektoril kiiresti, kuid diskreetselt neid tabanud küberintsidentide kohta infot edastada ning abi saada. Kutsume Euroopa Komisjoni üles kohustama liikmesriike vähemalt mingil baastasandil omavahelist infot jagama, et nii kogemusi vahetada ja üksteiselt õppida. Siinkohal peab ideede saamiseks vaatama ka mujal maailmas leitud lahendusi.

Küberkeskkond on ülimalt dünaamilises arengus ja eilsed tehnilised lahendused ei pruugi homme hommikul enam probleemide eest kaitsta. Seega on äärmiselt oluline, et riigid panustaksid otsustavalt küberjulgeoleku ja -kaitsega seonduvas-

Scanpix

USA õhujõudude kosmosevõrkude operatsioonide ja julgeoleku keskuse töötajad Petersoni õhujõudude baasis Colorado Springis juulis 2010. Ameerika Kaitseministeerium avalikustas oma strateegia võitluses relvajõudude arvutisüsteeme ähvardavate häkkerite vastu 14. juulil 2011. Selles nimetati küberuumi USA relvajõudude operatsioonialaks, mille kaitsmist tuleb spetsiaalselt treenida.

se uurimistegevusse. Liikmesriigid on kohustunud suurendama kaitse-eelarvest uurimistegevusele määratud osa kahele protsendile. Täna on selleni jõudnud üksnes Rootsi, ent mitmes liikmesriigis on vastav kulutuste protsent null.

Ilma investeeringuteta ja teadusuuringuteta jääb Euroopa lootusetult arengule jalgu, muutub haavataks. Oleks tõeliselt irooniline, kui ametlik kava ELi majanduse teadmispõhiseks muutmisest ei laieneks kübervaldkonda. Need nõuded puudutavad ka Eestit. Reserviks on koostööpotentsiaal erasektoriga, kes samuti on huvitatud nii infrastruktuuride kui ka infosüsteemide turvalisuse arendamisest.

Viimase aspektina peatun suhtel kolmandate riikidega. On selge, et enamik ELile suunatud ohte on initsieeritud väljastpoolt, seega ei piisa ainult meie enda julgeoleku- ja kaitsevõime tõstmisest, vaid tuleb taotleda koostöö arendamist partneritega kolmandate riikide seas. Küberkuritegevuse ohjamiseks on äärmiselt oluline jõuda selleni, et kõik

ELi liikmesriigid ning võimalikult palju kolmandaid riike ratifitseeriks Euroopa Nõukogus koostatud Budapesti konventsiooni, mis pea kümme aastat pärast eestlase Ivar Tallo juhtimisel vastuvõtmist püsib kõige olulisema küberkuritegevusega seonduva reguleeriva dokumendina. Seejuures on tarvis, et EL kaasaks küberaspekti kõikidesse läbirääkimistesse ja kokkulepetesse kolmandad riigid. Samuti peab EL kandma tugevat sõnumit ning olema eestvedajaks kübervaldkonda puudutataval aruteludel teistes rahvusvahelises organisatsioonides, eriti ÜROs. Heaks näiteks siinkohal on suhted USA-ga, kellega on loodud ühine kübertöögrupp infovahetuseks ja koostöövõimaluste arendamiseks.

EL ja NATO kohati keerukais vahekordades pakub just kübervaldkond praktilisi võimalusi vastastikku täiendavaks koostööks. Tegelikult see koostöö mitmes valdkonnas juba toimib, aga seda on kindlasti vaja laiendada ja süvendada, lisades sellele ka poliitilist kaalu.

Eesti ja Eesti poliitikuid peaksid igati kaasa aitama ELi püüdlustele leida kiireid lahendusi võimalikele küberprobleemidele. Majanduskriis ja mitte kuigi roosilised tulevikuväljavaated sunnivad meid kõiki otsima koostööd ja ühendama jõudusid. Loodan, et kolme voliniku (Neelie Kroes, Viviane Reding ja Catherine Ashton) loodav küberjulgeoleku strateegia pakub ülaltoodud probleemistikule reaalseid lahendusi ning et nii ELi institutsioonid kui ka liikmesriigid teadvustavad aega viitmata endale kübermaailma olulisust ning asuvad tegutsema. Murdosasekundi jooksul tekkinud probleemidele peab leidma vastuse sama kiiresti, et sellest ei saaks aastakümneid ja potentsiaalselt ka inimelusid nõudev probleem. ■

Relvastuskontroll julgeoleku teenistuses

Jana Vanamölder

Välisministeeriumi julgeolekupoliitika ja relvastuskontrolli büroo vanemnõunik

Tuntud prantsuse kirjanik Marcel Pagnol on kunagi öelnud, et inseneridel on vaja silm peal hoida, sest ükskõik mida nad ka leiutama ei hakkaks, välja tuleb ikka pomm. Tõsi on see, et sõja- ja kaitsetööstuse huvides tehtud teadussaavutused on maailma teaduse ja uute tehnoloogiate kasutuselevõtu üks nurgakive ja ka näiteks praeguses nõrgenevas maailmajaanduses relvade maht kasvab jätkuvalt. Jätuvad ka sõjalised konfliktid.

Ajaloo on sõjapidamist ja sõjapidamisvahendite kasutamist püüdnud ka varem reguleerida, kuid vajadus sõjaväe ja relvastuse koguseid piirata sai eriti valusalt selgeks, kui ohvrite arv ja hävitustöö ulatus ületasid inimliku kannatuse piirid. Tekkis vajadus pingeid ohjes hoida ja leida lahendusi kannatuste vähendamiseks – loodi tänapäevane relvastuskontroll. Alates Haagi konverentsidest 100 aastat tagasi kuni tänapäevani on selle eesmärgid jäänud üldjoontes samaks – rahvusvahelisel tasandil on selleks süsteemi võimalikult stabiilsena hoidmine, riiklikul tasandil aga julgeoleku tagamine võimalikult minimaalsete jõududega, mille hulka kuuluvad koostöö- ja usaldusmeetmed potentsiaalse(te) vastas(t)ega.

Neid eesmärke kajastab ka 2010. aastal vastu võetud NATO strateegiline kontseptsioon, mis sätestab, et „NATO püüab oma julgeolekut tagada võimalikult väheste jõududega. Relvastuskontroll, maharelvastamine ja massihävitusrelvade leviku tõkestamine aitavad kindlustada rahu, julgeolekut ja stabiilsust ning peaksid tagama olemasolevaga samaväärse julgeoleku kõikidele alliansi liikmesriikidele.”

Vahet tehakse mõistetel relvastuskontroll ja maharelvastamine (desarmeerimine). Laias laastus võib öelda, et relvastuskontroll tegeleb relvade, sh massihävitusrelvade, väljatöötamise, tootmise, ladustamise, levitamise ja kasutamise

piiramise ning kontrollimisega enamasti läbirääkimiste teel saavutatud rahvusvaheliste kokkulepete kohaselt. Mõningatel juhtudel võidakse reeglitest mitte kinni pidava riigi suhtes rakendada piiravaid meetmeid ka sundkorras (relvaembargo jm piiravad meetmed). Desarmeerimise all peetakse silmas aga relvastuse, enamasti massihävitusrelvade, ja relvajõudude likvideerimist või vähendamist. Mõlemad on oma olemuselt sisuliselt kaitsestrateegiad, kuna nad tegelevad läbipaistvuse, koostöö, usalduse ja stabiilsuse saavutamise ning suurendamisega.

Relvastuskontrolli kokkulepped

Tihti peale peetakse relvastuskontrolli ja desarmeerimise valdkonda suurriikide privileegiks, kuhu väiksematel vendadel justkui asja ei ole. Tegelikuses on pilt tunduvalt mitmekülgsem. Võib isegi väita, et kuna eelduslikult kontrollib relvastuskontroll just suuremaid ja agressiivsemate kavatsustega riike, siis saavad sellest kasu eelkõige väiksemad ja enesekaitsele suunatud riigid.

Samuti ei ole relvastuskontroll mitte ainult külma sõja produkt, vaid selle lätend ulatuvad kaugemale ajalukku. Eelpool nimetatud Haagi konverentsil võeti vastu näiteks sõja tavasid sätestav konventsioon ja mitmed relvastust puudutavad deklaratsioonid. Meie jaoks on huvitav märkida, et sellel konverentsil, mille kokkukutsumise ettepaneku tegi Venemaa, juhtis Venemaa delegatsiooni Eesti päritolu õigusteadlane Friedrich Fromhold von Martens, kes andis suure panuse rahvusvahelisse õigusse ja rahu läbirääkimistesse. Rahvusvahelises õiguses eksisteerib tänaseni Martensi klausel, mis moodustab Haagi konventsioonide filosoofilise aluse.

Kahe maailmasõja vahel Rahvasteliidus toimunud relvastuse vähendamise ja piiramise konverents hääbus tulemuseta, ebaõnnestusid katsed reguleerida relvakaubandust. Esimeseks efektiivseks kokkuleppeks sai 1925. aasta Gen-

Hanna Henriks

fi protokoll, millega ühines ka Eesti ja mis keelustas lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite kasutamise sõja ajal. Relvastuskontroll sai hoo sisse peale Teist maailmasõda, kui riigid aina enam veendusid, et see ei teeni mitte ainult humaanseid eesmärke, vaid vastab ka riikide strateegilistele huvidele.

Esmalt keskenduti tuumatehnoloogia ja tuumarelva leviku tõkestamisele. Sajandi kokkuleppeks on 1968. aastal allkirjastatud tuumarelvade leviku tõkestamise leping (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT*), mille eesmärgiks on tõkestada tuumarelvade ja tehnoloogia levikut väljapoole viit riiki, keda aktsepteeriti tuumariikidena (USA, NSVL, Ühendkuningriik, Prantsusmaa ja Hiina). Ülejäänud riigid kohustusid tuumarelva mitte omandama, tuumariigid omakorda kohustusid desarmeeruma (tähtaega ei sätestatud). 1957. aastal loodud Rahvusvaheline Aatomienergiaagentuur (IAEA) kontrollib, et tuumaenergiat kasutatakse rahuotstarbel. Endiselt ootab jõustumist 1996. aastal sõlmitud tuumarelvakatsetuste üldise keelustamise leping (*Comprehensive Nuclear-Test Ban Treaty – CTBT*).

Üheks kõige edukamaks leppeks peetakse keemiarelvade konventsiooni (*Chemical Weapons Convention – CWC*),

kuna see seab konkreetsed tähtjad olemasolevate relvade hävitamiseks ja tõhusad kontrollimehhanismid. Oma ülesannete kõrgusel on bakterioloogiliste (bioloogiliste) ja toksiinrelvade konventsioon (*Convention on the Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction* – BTWC) ja ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade konventsioon (*Certain Conventional Weapons Convention* – CCW).

Külma sõja aegse vastasseisu kõige iseloomulikemateks lepeteks olid kahepoolsed lepingud USA ja NSVLi vahel: strateegiliste relvade piiramise lepingud (*Strategic Arms Limitation Treaty* – SALT I ja SALT II), raketitõrjesüsteemide piiramise leping (*Anti-Ballistic Missile Treaty* – ABM), keskmaa-tuumajõudude leping (*Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty* – INF) ning strateegilise relvastuse vähendamise lepingud (*Strategic Arms Reduction Treaty* – START I ja START II).

Järgnenud ajastust on olulisemad Euroopa tavarelvastuse leping ja selle kohandatud leping (*Treaty on Conventional Armed Forces in Europe* – CFE), avatud taeva leping, maamiine keelustav Ottawa konventsioon ja julgeoleku- ja usaldusmeetmete Viini dokument.

Lähiminevikku iseloomustab eeskätt USA presidendi Obama kuulsa Praha

kõnega alguse saanud nn uus desarmeerimisajastu. Obama teatas siis ja kordas hiljem, et USA eesmärgiks on saavutada rahu ja julgeolek tuumarelvadeta maailmas. Ühtlasi märkis ta, et selle eesmärgi saavutamine võtab aega. Üheks selle ajastu teetähiseks sai 2010. aastal sõlmitud uus START lepe USA ja Venemaa vahel. USA seisukoha positiivne muutus rahvusvahelise relvakaubanduslepingu (*Arms Trade Treaty* – ATT) osas võimaldas ÜROs alustada läbirääkimisi relvakaubanduslepingu sõlmimise üle. Loodetavasti jõutakse uues lepingus kokkuleppele 2013. aastal. Kui siia lisada veel ballistiliste raketite levikut piirav usaldusmeede – Haagi käitumiskodeks, ja kobarmoonna konventsiooni jõustumine 2010. aastal, siis ongi üles loetletud viimase kümnendi peamised relvastuskontrollialased saavutused. Ettevalmistused jätkuvad lõhustuva aine tootmise keelustamise lepingu (*Fissile Material Cut-off Treaty* – FMCT) läbirääkimiste alustamiseks.

Eesti profiil

Eesti on ühinenud kõigi tähtsamate multilateraalsete desarmeerimis- ja massihävitusrelvade levikut tõkestavate lepingutega, tavarelvastust piiravate rahvusvaheliste lepete ja usaldusmeetmete dokumentidega. Meie valikud on lähtunud soovist kindlustada riigi julgeolekut

ning suurendada teiste riikide usaldust meie vastu.

Vastastikkust usaldust ja koostööd suurendavad näiteks OSCE Viini dokument ja avatud taeva leping, mille peamine eesmärk on informatsiooni kogumine liikmesriigi sõjaliste jõudude ja tegevuste kohta. Viini dokument sätestab liikmesriikide vastastikused maismaainspeksioonid, avatud taeva leping võimaldab aga liikmesriikidel korraldada üksteise territooriumi kohal vaatluslende kogu territooriumi ulatuses. Mõlemad võimaldavad suurendada riikidevahelise suhtluse avatust, mis on usalduse suurendamise eelduseks.

Eesti annab oma panuse ka selleks, et relvastuskontrolli konventsioonidest kujuneksid üldtunnustatud rahvusvahelised käitumisnormid. Näiteks on Eesti taotlenud jalaväemiinide üleüldist keelustamist ja hävitamist kogu maailmas. Oleme sellele kaasa aidanud enama kui retoorikaga, annetades 1999. aastast ÜRO vabatahtlikku miinivastasesse tegevusse kokku 49 000 USA dollarit.

Vabatahtlikke annetusi teeb Eesti IAEA tuumajulgeoleku fondi, mis aitab riikidel tõsta oma tuumajulgeolekualast võimekust. Sisuliselt pakub IAEA osalisriikidele tehnilist abi tuumamaterjalide ja radioaktiivsete ainete kaitsmisel, mis on viimastel aastatel omandanud järjest suurema tähtsuse seoses tuumaterrorismi ohuga.

Ometi on relvastuskontrollis võimalusi, mida saaksime oma huvide edendamiseks ja julgeoleku kindlustamiseks paremini ära kasutada. Aastaid tagasi kirjutas Margus Kolga Diplomaatias: „Eesti panus relvastuskontrolli alal on siiani olnud pigem mõistva kaasaskõndija kui aktiivse eestkõneleja oma, oluline oleks aga seda enda julgeoleku suurendamiseks ära kasutada.”²² Peab tunnistama, et see on endiselt nii.

Eeldusi ja võimalusi aktiivsemaks tegutsemiseks on. Oleme rahvusvahelises relvastuskontrollisüsteemis usaldusväärne ja kompetentne partner, kes ei aja nii õelda oma asja, vaid seisab rahu, julgeoleku ja desarmeerimise eest ühistes huvides. Selgemat relvastuskontrolli profiili läheb meil vaja ka ÜRO julgeolekunõukogu liikmeks kandideerimisel, sest rahvusvahelises desarmeerimises ja rahutagamises

Kaitseväge Peastaabi relvastuskontrollijaoskonna ülem koos Vene Föderatsiooni saatemeeskonna ülemaga uurivad inspeksiooniala kaarti OSCE Viini dokumendi kohaselt toimival inspeksioonil Peterburis 2004. aastal.

Scanpix

Meeleavaldajad laibakottides ÜRO peakorteri ees New Yorgis 2. juulil 2012, mil algas diplomaatiline konverents uue relvakaubanduslepingu sõlmimiseks. Meeleavaldajad kutsusid enam kui 190 konverentsil osalevat riiki otsustavatele tegudele relvakaubanduse piiramisel.

ses osalemine on riikide küpsuse hindamisel ÜROs oluline mõõdupuu.

Relvastuskontrolli teemad ei puuduta üksnes suurriike, vaid kõiki, ka Eestit. Nad on olulised meie julgeolekule nii otseselt kui ka kaudselt. Relvastuskontrolli põhimõtted – koostöö, läbipaistvus ja usaldusmeetmed – on tegelikult kõigi huvides. Kuna paljud relvastuskontrolli formaadid on pärit külma sõja aegadest, siis lahendatakse tänaseid probleeme uutmoodi ja väljaspool olemasolevaid formaate. See võib anda omad eelised kergema ajaloolise pärandiga riikide esindajatele nagu Eesti.

Relvakonfliktid ei leia tänapäeval enamasti aset mitte riikide vahel, vaid riikide sees, mis seab ka relvastuskontrollile mõnevõrra teisi ülesandeid. Näiteks kuuluvad relvastuskontrolli teemade hulka ka väike- ja kergrelvade kättesaadavuse, „relvakultuuri” ja naistevastase relvavägivalla probleemid. Olulisemaks muutub relvakaubanduse reguleerimine ja strateegiliste kaupade ekspordikontroll. Relvastuskontrolli tulevikuteemade seas on aga ka meie jaoks tähtsad biotehnoloogia, sh geenitehnoloogia, ja infotehnoloogia kasutamise küsimused. Infotehnoloogia kasutamine on muutnud rahvusvahelist julgeolekukeskkonda ja suurendanud julgeolekuriske. ÜROs, OSCEs jt rahvusva-

helistes foorumites toimuvad arutelud, et leppida kokku riikide käitumishindades ja usaldusmeetmetes küberruumis. Nn küber-usaldusmeetme eesmärgiks on suurendada riikide läbipaistvust, leppida kokku koostöö- ja stabiilsusmeetmetes, mis paneksid aluse laiapinnalisele rahvusvahelisele konsensusele infotehnoloogia ja küberruumi rahumeelseks kasutamiseks. Eesti huvides on globaalse küberjulgeoleku suurendamine ja me osaleme neis aruteludes aktiivselt. Lihtne see ei ole, sest osapooli, keda küsimus puudutab, on palju, ning osapoolte seisukohad on erinevad. Põhivabaduste ja julgeoleku dilemma tuleb aga lahendada ilma inimõigusi ja info vaba liikumist rikkumata.

Relvastuskontroll ei ole mõistagi väärtus omaette, vaid osa riiklikust strateegiast laiemalt. Pikemas perspektiivis aitab see kokku hoida ka kulusid.³ Oleme Eestis suhtunud relvastuskontrolli võimalustesse tagasihoidlikult. Võiksime endalt küsida, millised on meie julgeolekumured, mille lahendamisele relvastuskontroll saab kaasa aidata, ja milline võiks olla tänapäevane relvastuskontroll? Teema on mahukas ja väärik põhjalikumat käsitlemist julgeoleku-uuringutes või näiteks Lennart Meri konverentsil. Relvastuskontroll on olnud maailmas alati

rohkem poliitilise tahte, mitte tehniliste võimaluste küsimus ja selline arutelu kindlasti avardaks meie mõttemaailma.

Kuulsin hiljuti üht lugu pastorist, kelle hobi oli koikalade kasvatamine. Koikalad on värvilised kalad, keda tihti akvaariumides kasvatatakse. Kui pastorilt küsiti, et miks osa tema kalu on väikesed ja osa suured, vastas ta: „Kui koikala elab väikeses akvaariumis, ei kasva ta kunagi suuremaks kui 2–3 tolli. Kui nad kasvavad suuremas tiigis, võivad nad kasvada kuni 10 tolli pikkuseks. Kui nad aga kasvavad suure järves, kus nad saavad vabalt ujuda ja kasvada, võib nende pikkus ulatuda kolme jalani. Veekogu suurus määrab kala suuruse.” Samamoodi on ka meie julgeolekuga – mida avaramalt me mõtleme, seda rohkem saavutame.

Artikkel väljendab autori isiklikke seisukohti.

¹ Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) andmetel kasvasid peamiste tavarelvade müüginumbrid aastatel 2007–2011 24% võrreldes ajavahemikuga 2002–2006, SIPRI aastaraamat 2012.

² Margus Kolga, Relvastuskontroll ja usaldusmeetmed – üks julgeoleku tõstmise vahendeid. Diplomaatia nr 49/50, oktoober 2007.

³ Vt nt sellekohased UNIDIRi uurimused ja väljaanded. ■

Tahad rahu – valmistu sõjaks

Vladimir Juškin

Balti Venemaa Uurimiskeskuse direktor

Selle aasta 4. septembril toimus Venemaa Föderatsiooni presidendi administratsiooni juhi Sergei Ivanovi juures nõupidamine, kus arutati presidendi poolt föderaalnõukogule mõeldud läkituse peamisi teemasid ja struktuuri. Novaja Gazeta ajakirjanikel õnnestus saada presidendi konsultantide juhi Dmitri Kalimulini märkustega nõupidamise lõppdokument.

Meile Eestis pakub mõtteainet dokumendi kolmas punkt: „Omaette teemaks on maailma olukorra avameelne, otsekohene hinnang – „Venemaa hakkab asju nimetama nende õigete nimedega, ilma silmakirjalikkuse ja diplomaatilise keerutamiseta.” Maailma olukord halveneb. Vastuolud kuhjuvad ja võidakse teha katseid neid jõu abil lahendada... Üha selgemaks saab analoogia möödunud sajandi 20–30ndate aastate perioodiga.”

Sünkpilved silmapiiril tõusid

Sõjajaeelse perioodi teema ei ole Venemaal uus. Tõenäoliselt sõnastas selle esmakordselt praegune Venemaa dessantväelaste liidu kesknõukogu esimees Pavel Popovskihh, kes aastatel 1990–1997 oli õhudessantvägede luureülem. 19. mail 2009. aastal ütles ta intervjuus järgmist: „Olukord on sõjajaele. NATO grupeering on Venemaa piiridel Baltikumis, Poolas ja Tšehhis ning on pea kaks aastakümnet aina tugevnenud. Nad teevad aktiivseid ettevalmistusi sõjaks Venemaaga. /.../ Sõda, milleks armee tuleb ette valmistada, algab eriotstarbeliste vägede erioperatsioonidega, ja ei ole välistatud, et niisugused operatsioonid saavadki selle põhitegevuseks.”

Niisiis on kulunud kõigest kolm aastat, et Venemaal jõuaks erupolkovniku intervjuust võetud sõjajaele olukorra teema Venemaa Föderatsiooni presidendi läkitusse föderaalnõukogule. Distant, mis lahutab erupolkovnikut Venemaa presidendist, on kosmiline. Ent kahe Nõukogude kutsealuse ohvitseri mentaalsus kui erinebki, siis ainult 25 millimeetrit. (Niisugune on leitnantide, kaptenite ja

polkovnikute pagunitel tähekeste pikivahe.) Just seetõttu on viimased kolm aastat täidetud vägagi konkreetsete „sõjajaeelse” episoodidega.

27. mail 2009. aastal määrati õhudessantvägede ülemjuhatajaks kindralleitnant Vladimir Šamanov. Mäletatavasti nõudis ta määramist vastu võttes kaitseminister Anatoli Serdjukovi poolt väeosade vähendamise programmi äramuutmist. Veelgi enam, õhudessantvägesid suurendati ühe dessant-ründebrigaadi võrra Moskva sõjaväeringkonnas ja Pihkva 76. diviisis formeeriti kolmas õhudessantpolk.

2009. aasta septembris toimusid operatiiv-strateegilised õppused „Lääs-2009”. Õppuste legendi järgi oli Poola armee (formaalselt kasutati õppustel pseudo-nüüme) territoriaalsete vaidluste tõttu tunginud Valgevene territooriumile. Agressiooni ohvrile tõttas appi venaliku Venemaa armee. Ent poolakaid toetas USA. NATO ja Euroopa juhtriigid Prantsusmaa ja Saksamaa säilitasid aruka neutraliteedi. Õppuste ulatuses oli laiuti 1500 kilomeetrit, Valgevenest kuni Barentsi mereni, sügavuti üle 300 kilomeetri.

30. oktoobril 2009. aastal tegi president Dmitri Medvedev muudatusi föderaal-seaduse 10. paragrahvis, mis käsitleb kaitset. Nimetatud parandus võimaldab relvajõudude formeeringute operatiivset kasutamist väljaspool Venemaa territooriumi neljal juhul.

1. Kallaletungi tõrjumine Venemaa Föderatsiooni relvajõududele välismaal.
2. Agressiooni tõrjumine või ennetamine teise riigi vastu (kui riik palub).
3. Venemaa Föderatsiooni kodanike kaitse välismaal.
4. Võitlus piraatlusega.

Seejuures otsustab armee kasutamise president, aga föderaalnõukogu peab kahe päeva jooksul (niisiis tagantjärele) selle otsuse kinnitama.

Siit nähtub, et Balti tugiala on armee sisse toomiseks (Venemaa kodanike

Erakogu

kaitseks) juriidiliselt seadusega kindlaks määratud. Praegu elab Eestis veidi üle 100 000 Venemaa kodaniku.

18. detsembril 2009. aastal teatas Vladimir Šamanov intervjuus: „2015. aastaks on NATO kiirreageerimisjõudude koosseisus 21 taktikalist gruppi, igaihes kuni poolteist tuhat meest. NATO taktikaline grupp vastab ligikaudu Venemaa langevarjurite dessantpolgule. Arvestades õhudessantvägede väekoondiste ja väeosade ning sõjaväeringkonnale alluvate brigaadide suurust, on Venemaa relvajõududel Põhja-Atlandi alliansiga täielik pariteet: suhe on 1:1. Seetõttu ei ole praegu meie põhiliseks mureks arvukus, vaid väeosade varustamine tänapäevase relvastuse ja sõjatehnikaga. /.../ Armee mobiilsuse oluliseks suurendamiseks on 15–20% õhudessantvägede soomukitest ratastel. Arenenud teedeinfrastruktuuri-ga paikades tuleb roomiktehnikat asemel eelistada ratastehnikat.”

2010. aasta juuni algul õhudessantvägede sõjanõukogu laiendatud istungil rahustas Vladimir Šamanov ohvitseri: „Õhudessantvägede väeosade kui ennetava tegevusvahendi kasutamine ei ole kadunud, vastupidi, see on kasvanud.”

2010. aastal teostati polgu taktikalisel õppusel esimest korda spetsnazigruppide massiline dessantjuhitavatel langevarjudel. Gruppidel õnnestus pärast lennukist välja hüppamist hõljuda edasi 20–30 kilomeetrit. Šamanov eriti rahul

Scanpix

Vene ja Valgevene dessantväelased ühisõppustel Gozhski polügoonil 2012. aasta kevadel.

ei olnud, sest Iisraeli spetsnaz jõuab sel kombel hüpates 40 kilomeetri kaugusele. Pihkvast on teatavasti Eesti piirini 35 kilomeetrit.

Selle aasta 3. mail teatas kindralstaabi ülem Nikolai Makarov Moskvas raketitõrje konverentsil: „Venemaa saab ennetavalt rünnata NATO Euroopa raketitõrje süsteeme.” Seepeale hakkasid eksperdid rääkima GRU spetsnaz’ist, mis sel eesmärgil olevatki moodustatud. Ent diskussioon summutati kiiruga.

Selle aasta 5. mail teatas seesama kindral Makarov visiidi ajal Helsingisse, et Soome ja NATO koostöö ohustab Venemaa julgeolekut. Seejärel näitas ta kaarti, kus Venemaa ja NATO huvitsoonide piir kulgeb läbi Balti mere ja Botnia lahe. Niisiis jäävad Soome ja Balti riigid Venemaa strateegiliste huvide tsooni.

Selle aasta juuli keskel teatas maavägede ülemjuhataja kindralpolkovnik Vladimir Tširkin, et kaitseministeerium on otsustanud paigutada suure osa soomukliikuritest roomikutelt üle ratastele. Tähendab, ratastele viiakse üle kahurväe iseliikurid, seniit-raketikompleksid ja seniitseadeldised, aga ka kergetankid.

Samal ajal alustas katsetusi õhudesantvähedede soomusauto Rõsj (vn ilves; see on itaalia soomusauto Iveco LMV M65 variatsioon, mida toodetakse Venemaa-Itaalia ühissettevõttes Voronežis). Juhul kui katsetuste tulemus on edukas, hakkab Rõsji kasutama luure ja õhudesantvähedede spetsnaz, lisaks raadioelektronilise võitluse allüksused ja polgu tankitõrje patareid. Sel juhul ostetakse aastatel 2013–2015 kuni 3000 soomusautot Rõsj.

Selle aasta augustis-septembris toimusid õhudesantvähedede ja Lääne sõjaväeringkonna väeüksuste ühisõppused. Meil Eestis tuleks tähelepanu pöörata nende õppuste kahele iseärasusele. Esiteks taktikalistele kopteridessantidele. Sellest aastast alates harjutatakse niisuguseid dessante kõigil sõjaväeõppustel. Teiseks, esimest korda hakati Lääne sõjaväeringkonna luurajaid välja õpetama uue metoodika järgi. Ohvitserid-instruktorid, kellel on viimastel kümnenditel lokaalsetes relvakonfliktides saanud lahingukogemusi, õpetavad sõjaväelasi tegutsema vaenlase tagalas ja iseseisvalt otsustama, kui puudub side ülemjuhatusega.

Lõpuks, selle aasta 8. augustil teatas Vladimir Putin, et ammu enne konflikti Lõuna-Osseetias koostas Venemaa eriplaani,

mille järgi 2008. aasta augustis tegutsengi. Tema sõnul koostas plaani kindralstaap 2006. aasta lõpul 2007. aasta algul, see kooskõlastati ja kinnitati tema (Putini) poolt.

Linnulennu järgi ennustamine

Selle aasta septembri algul, kui Vladimir Putin lendas motodeltaplaanil väikese kureparve eel, hakati rääkima presidendi PR-üritusest. Arvatavsti peaks õiget vastust otsima kindral Šamanovi selle aasta 24. veebruaril antud intervjuust, kus ta kurtis, et õhudesantvähel „on suur puudus motodeltapaanidest”. Ma olen kindel, et nüüd olukord muutub.

Niisiis, Venemaal on relvajõude välismaal kasutada lubav seadus, on ka jõud ise (suurendatud ja ümber formeeritud), mis trennib erioperatsioonide teostamist vaenlase tagalas. Venemaa juhtkonnas on hulgaliselt eriteenistustest pärit mehi, kellel on operatiivtöötaja, mitte poliitiku mõttelaad. Ja mis kõige halvem, Venemaa poliitiline juhtkond on haaratud „üliriigi” müüdist, kuid ei leia sellele müüdi reaalset kinnitust. Seetõttu on närvid pillikeelena pingul.

Eestis tegutseb välisluure agentuur (nii legaalselt kui ka illegaalselt). Herman

Scanpix

Itaalia soomuk Freccia Iveco Pariisis relvanäitusel „Eurosatory 2012”.

Simm on selle näide. Esimene, ja pigem siiski mitte viimane. Eestis tegutseb Föderaalne Julgeolekuteenistus (illegaalselt). Selle näiteks on Aleksei Dressen. Esimene, ja pigem siiski mitte viimane. Lisaks kõigele dislotseerub Eestis Venemaa Föderatsiooni kodanike sajatuhande koloonia.

Kas Venemaa kindralstaabil on olemas eriplaan, mille järgi vajaduse korral kaitsakse Venemaa kodanikke välismaal? Kindlasti on. Ega siis Dmitri Medvedev asjata korraldanud 11. mail 2011. aastal julgeoleku küsimuste laiendatud nõupidamise, kus tegi ülesandeks välja töötada algoritm, kuidas eriolukorra tekkides kaitsta Venemaa kodanikke. „Seejuures peab kaitstuse tase,” rõhutas president, „vastama ohu tasemele.” Teiste hulgas anti toona ülesanne kaitseminister Anatoli Serdjukovile, FSB direktorile Aleksandr Bortnikovile ja välisluure direktorile Mihhail Fradkovile.

Olukorras, kus kriitiliseks muutub faktorite summa, mis lülitavad sisse föderaalseaduse 10. paragrahvi, piisab üksnes ettekäändest. Aga ettekääne on juba tehnika küsimus.

Praegu areneb situatsioon peamise (rahuliku) stsenaariumi järgi, millel on

ajalooline analoog. Kolmekümnendate aastate keskel tegutses Helsingis küllaltki edukalt SARKi residentuur. Selle heaks tegid tööd kuni kuus kohalikku poliitikut ja riigiametnikku. Nõukogude residentuuri mõjuagendid olid peaminister Kajanderi lähikonnas. Toona anti sellele agentuurvõrgule luurepositsioonide tugevdamiseks ja väikeomanike partei moodustamiseks sularaha ligi 10 miljonit marka. Mõne aja pärast tekkis politoloogide sõnastikku termin „soometumine”. Just seetõttu oleks Kremlile kõige parem stsenaarium, kui Eestis tuleks võimule Kremlile lojaalne poliitiline partei.

Olemas on ka halvim stsenaarium. Ent veel ei ole aeg selle stsenaariumi rakedamiseks, ega ole veel leitud ka „sütikut” (ettekäänet). Selles näidendis on kõigest neli vaatust.

1. Teostatakse sotsiaal-majandusliku või rahvastevahelise olukorra destabiliseerimise operatsioon piirkonnas, kus on kompaktne venekeelne elanikkond, kelle hulgas on palju Venemaa kodanikke. Eestis on selliseks piirkonnaks Narva. Ukrainas Krimm.

2. Puhkevad venekeelse elanikkonna massilised väljaastumised, mida juhivad professionaalsed provokaatorid.

3. Vastuseks kasutab valitsus meelevaldajate vastu jõudu.

4. „Rahutagajate” missiooniga heidetakse alla õhuhessantvägede dessant.

Seejuures ei alusta kogu NATO ega ka USA üksi sõda Venemaaga, sest Venemaa spetsnaz teostas „humanitaarse aktsiooni”. Rahumeelse reguleerimise plaaniga saadetakse kohale mõni Sarkozy. Eestist saab ebastabiilne territoorium, aga võimalik, et autonoomne territoorium.

Miks niisugune stsenaarium on võimalik?

Välis- ja kaitsepoliitika nõukogu presiidiumi esimees Sergei Karaganov väitis septembri algul: „Venemaa on võtnud kursi sõjalisele tugevnemisele. Seejuures on väline sõjaohut pretsedenditult väike. Ent kursi mitmesugused variandid jätkuvad. See vastab riigi arengu praegusele sisemisele loogikale.”

Kremlis sülemi hiljutine juhtiv ekspert Efektivse Poliitika Fondi president Gleb Pavlovski täheldas septembri algul: „Selles suvel vastu võetud erakorralised seadused annavad signaali, et endine kurss muutub. Valitsejate leeris tugevneb marginaalide ja reaktionääride roll.” ■

Vene ja Hiina eriskummalised suhted ja koostöö

Juhan Värk

Eesti-Ameerika Äriakadeemia õppejõud, PhD rahvusvahelistes suhetes ja Euroopa uuringutes

Sõprus NSV Liidu kui Venemaa Föderatsiooni õigusliku eelkäija ja Hiina vahel hakkas tormiliselt arenema juba Teise maailmasõja lõpukuudel, kui nõukogude liider Josif Stalin saatis liitlastele appi Punaarmee, et okupantidest jaapanlasi Mandžuriast ja mujalt hiinlastega asustatud aladelt välja tõrjuda. Nõukogude-Hiina üha tihenev sõprus ning koostöö kestis kuni Nikita Hruštsovi poolt ainuvõimu haaramiseni NSV Liidus 1950. aastate lõpul. Erinevad seisukohad sotsialismi arendamisel ja üha teravnevad arusaamatused piiriäärsete alade territoriaalse kuuluvuse küsimuses, mis põhjustasid koguni Hiina piirivalvurite poolt hõivatud Amuuri jõel asuva Tamanski saare õhkulaskmise nõukogude sapööride poolt, ei võimaldanud aga soojemaid suhteid kahe suurriigi vahel taastada ka Leonid Brežnevi ja Boriss Jeltsini võimuperioodidel.

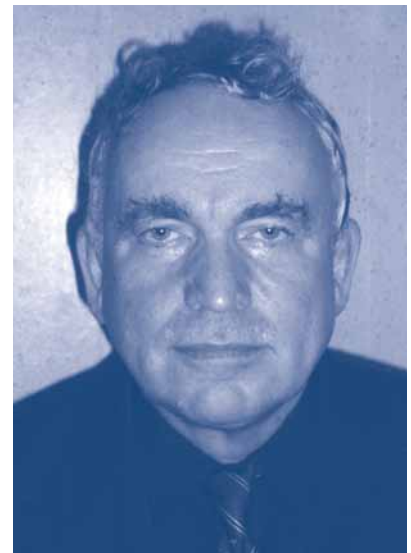
Väliselt hakkasid Vene-Hiina suhted kiirelt soojenema taas Vladimir Putini teise presidentuuri algaastail alates 2004. aastast. Ehkki Hiinas säilis endiselt kommunistliku partei juhtiv positsioon, oli riigi juhtkond asunud radikaalsete turumajanduslike reformide teele, kus tähtis roll oli täita ka välisinvesteeringutel. Kuigi Venemaa oli tollal juba aastaid olnud maailmale deklareeritud kapitalistlikul arenguteel, käisid tema radikaalsed reformid bürokraatia ja kuritegevuse kammit-sais vähikäiku. Tekkis olukord, kus tormiliselt arenev Hiina tööstus vajas üha enam Venemaa naftat ja gaasi, viimane aga Hiinas toodetavat odavat elektroonikat ja tekstiilkaupu.

2006. aastast kasvas Hiina sisemajanduse kogutoodang aastas vähemalt 7–8 protsenti ja koos sellega kasvasid ka riigitulud. See omakorda võimaldas territoriaalsete ambitsioonidega riigi juhtkonnal tõsta 2008. aastal sõjalised kulutused rekordilise 61,9 miljardi USA dollarini.

Üks USA juhtivaid militaarkäsiraamatuid ehk nn Pentagoni valge raamat, samuti Stockholmi Globaaluuringu Rahvusvaheline Instituut (SIIGR) rõhutavad, et Hiina varjab tegelikult osa oma sõjalisi kulutusi ja näidatud summad tuleks seetõttu korrutada vähemalt 1,4-ga. Kuna ka Hiinat on haaranud globaalse finantsmajanduskriisi negatiivsed mõjud, siis on tema militaarkulud viimastel aastatel kõikunud 2008. aasta näitaja lähedal seda ületamata. Samas vajab Hiina sõjatõustus tõsist tehnoloogilist uuenduskuuri ja seda eriti laeva- ja lennukiehituses. Moodsat militaarkasutuslikku tehnoloogiat ei soovi aga Hiinale anda ei lääne-riigid ega Venemaa. Viimane on siiski nõustunud Hiinale müüma mitmesuguseid reaktiivhävitajaid ja diiselallveelaevu, lisaks muu otstarbega pealveelaevu. Ka on Venemaa müünud Hiinale mitmeid kergrelvastuse tootmislicentse (näiteks Kalašnikovi-tüüpi automaatide tootmiseks).

See kõik paraku Hiina Rahvavabastusarmee vajadusi ei rahulda, mistõttu riik tegeleb hoogsalt tööstusspionaažiga ja loodab sedapidi kopeerida välisriikide moodsat relvastust. Ka püütakse ära kasutada sel eesmärgil mitmesuguseid välisriikide vahendusfirmasid ning vorstvorsti-vastu-teeneis võõrriikide võimalusi, et ületada niiviisi arenenud riikide poolt moodsale relvastusele kehtestatud müügiembargo. Nii näiteks üritas Hiina 2011. aastal endale Iisraeli kaudu hankida 69 USA Patriot-tüüpi õhutõrjeraketti, ehkki valdav enamik moodsaid õhutõrjerakette on nii NATO riikides kui ka Venemaal kuulutatud Hiina jaoks embargo all olevaks kaubaks. Tookord raketikaup Hiinasse ei jõudnud, sest neid vedanud mootorlaev Thor Liberty allutati Kotka sadamas põhjalikule kontrollile, mille käigus avastati kauba tegelik lõpp-punkt ja eksitavad kattedokumendid, mis justkui tõendasid, et kaup viiakse Lõuna-Koreasse.

Siiski on Hiina teinud raketinduse alal suuri edusamme. Internetiportaali news.

rambler.ru/asia teatel andis Hiina korporatsioon CPMIEC 2011. aasta kevadel Hiina relvajõududele üle uue moodsa moodulpõhise operatiiv-taktikalise raketikompleksi, mille tegevusraadius olevat vähemalt 400 kilomeetrit. Kuna tegu on kahe juba varem Hiinas toodetud raketisüsteemi SY-400 ja BP-12A moderniseeritud sümbiosiga, mis asetsevad liikuv platvormil WS-2400, siis võimaldab see liikuv kompleks tulistada välja nii 400 mm kui ka 600 mm kaliibriga rakette, mille lõhkepea mass on ligi 300 kg ja kus võib rakendada erinevaid lõhkepeatüpe (näiteks fugass-kildpea või fugass-süütepea). Kokku teatakse praegu Hiina Rahvavabastusarmeel olevat üle 150 mobiilse õhutõrje-raketikompleksi ja üle 15 000 õhutõrjekahuri või seniit-raskekuulipilduja. Hästi on Hiinal välja arendatud reaktiiv-suurtükivägi, mille väljatulistusseadmed töötavad kaliibreis 273–320 mm. Viimaste tulejõud on täiesti võrreldav kuulsate USA MLRS-tüüpi ja Venemaa Smerch-tüüpi samalaadsete seadmetega.

President Putini KGB aegadest pärit suurima sõbra, praeguse „Rosnefti” presidenti Igor Setšini pealesurumisel on Hiina Rahvavabastusarmee 4. õhutõr-

Scania

Hiina töölised tee-ehitusel Irkeshtami kurus Hiina–Kõrgõzstani piiril 2010. aasta detsembris. Kui seni on Hiina laiendanud oma majanduslikku mõju ja pingutanud diplomaatilisi muskleid eelkõige Ida- ja Kagu-Aasias, siis viimastel aastatel on ta vaikselt kinnistamas oma kohalolekut lääne suunas aladel, mis traditsiooniliselt on kuulunud Venemaa mõjusfääri.

je-raketibrigaad saanud Vene päritoluga moodsad Tor-tüüpi õhutõrjeraketid. Maailmatasemel on ka Hiinas valmistatud tankid Type-96. Paraku asuvad pea kõik need tipptasemel relvad Pekingi ja Shenyangi sõjaväeringkondade käsutuses, millest esimene on orienteeritud eriolukordades tegutsema Venemaa Siberi sõjaväeringkonna vastu, teine aga vastavalt Venemaa Kaug-Ida sõjajõudude vastu.

Eriliselt on Hiina juhtkond hoolitsenud oma 38. armee eest, mis paikneb otse Venemaa Primorje kraiga kulgneva piiri vahetus läheduses. Hiina juhid ei tee seejuures saladust, et tegu on siin ründearmeelega, mille koosseisus on ülilmoodsa relvastusega 6. tankidiviis, võimsad liikurplatvormidel asuvate automaatlaadimise ning täppiskompuutersihtimisega kahuritega komplekteeritud suurtükiväedivisjonid, mis on välja treenitud Siberi aladel edasitungimiseks keskmise kiirusega 1000 km ööpäevas. Samas on Indiale ja Indoneesiale orienteeritud Chengdu ja Guangzhou sõjaväeringkondade väed suhteliselt tagasihoidlikult ning sealjuu-

res vananenud tüüpi relvadega varustatud.

See näitab kujukalt, millised „sõprus-tunded” on Hiinal Venemaa vastu võrreldes teiste naaberriikidega. Juba 2004. ja 2005. aastal pasundasid Venemaal kõmuudiseid edastama harjunud ajalehed Zavtra ja Versija, et Hiina Rahvavabariigis on osa strateegilisi rakette sihitud Venemaa suurimatele linnadele. 2006. aasta septembris kirjeldasid Venemaa suuremad ajalehed tollel kuul Hiinas 10 päeva kestnud Pekingi ja Shenyani sõjaväeringkondade vägede suurejoonelise ühismanöövriid, mille käigus imiteeriti nende sõjajõudude sissetungi Siberi aladele koos vastavate kohtumis- ja läbimurdelahingutega. Venemaa üks juhtivaid militaareksperthe Aleksandr Hramtšihin märkis, et toimunud suurmanöövrite peaesmärgiks olid kahtlemata ettevalmistused ründesõjaks Venemaa Föderatsiooni vastu. Samas presidentlik Kreml ja Venemaa valitsus aga vaiksivad.

Moskvas 2008. aasta oktoobris Hiina peaminister Wen Jiabao ja Putini koh-

tumisel polnud Hiina sõjalistest ettevalmistustest Venemaa vastu juttugi. Kiideti hoopis kahe riigi ühiseid hästi organiseeritud sõjaväeõppusi, mis olid vahepeal toimunud Venemaa Föderatsiooni territooriumil ja kirjutati alla lepped naftajuhtme ehitamiseks Venemaalt Hiina territooriumile ning naftatarnete tegemiseks kogusummas 25 miljardit USA dollarit. Pahaks pannes Euroopa Liidu Venemaa-suunalist kriitikat seoses Gruusia–Venemaa sõjalise konfliktiga, teatas 27. oktoobril Venemaa riiklik meedia, et Venemaa on valitsuse otsuse kohaselt oma eksporti Euroopa Liidult ümber suunamas Hiinale ning mõningal määral ka Indiale. Selle otsuse tulemused said nähtavaks 2011. aastal, mil Venemaa–Hiina vastastikuse kaubavahetuse maht suurenes rekordilise 83,5 miljardi USA dollarini. Ent nagu selle peale teatasid maailma juhtivad majandusajalehed, oli kõnealune maht ikkagi tervenisti 4,5 korda väiksem Venemaa ja Euroopa Liidu vastastikusest kaubavahetuse mahust, mistõttu Venemaa lubatud ekspordi märgatavast ümberorienteerimi-

Scanpix

Vahisõdur Põhja-Korea esimese kruisilaeva merelemineku tseremoonial Rasoni erimajandustsoonis augustis 2011. Laev viis 130 turisti Rajini sadamast Venemaa–Hiina ja Põhja-Korea piirikolmnurga lähedalt Kungani mäe kuurordisse Lõuna-Korea piiri naabruses. Põhja-Korea riiklik turismiagentuur on kruisiturismi edendamiseks sõlminud lepingu ühe Hiina reisifirmaga. Tegemist oli rahvusvahelises isolatsioonis elava Põhja-Korea kõigi aegade esimese kruisilaevaga. Päevinäinud alus, mida selleks kasutati, vedas varem reisijaid Põhja-Korea ja Jaapani vahel.

sest ei saa rääkida. Küll aga sai Venemaa juhtkonnale ja hiljem mõnel määral ka üldsusele teatavaks Hiina tippjuhtkonna 6. detsembril 2011. aastal toimunud erinõupidamise temaatika. Tollel erinõupidamisel esines osalejaile president Hu Jintao, kes andis oma sõjamerejõududele korralduse valmistuda sõjaks. Ta andis kuulajaile otse mõista, et Hiina jääb oma loodusressursside ja vaba territooriumiga lähiaastail kitsikusse, mistõttu tuleb valmis olla sõjaliseks konfliktiks naaberriikidega, kellega Hiinal on vaidlusaluseid territooriume, nagu Brunei, Filipiinid, Malaisia, Vietnam ja võib olla veel üks suurem riik.

Peagi hakkas kõmu sellest nõupidamisest levima ka Venemaa võimukoridorides. Veidi ärevaks muutunud Putini lähikond leidis siis, et küllap on Hiinale selleks nimetuks suureks riigiks USA, mis poleks Venemaa strateegilisi huve arvestades talle sugugi halb variant. Ent juba 2012. aasta mais tegi visiidi USA-sse Hiina RV kaitseminister Lian Guan-

le. Tema visiidi puhul kirjutas Hiina juhtkonna seisukohti väljendav ajaleht Renmin Ribao, et Hiina–USA pidevalt tihenevad kaubandus- ja majandussuhted lubavad peagi kaotada seni veel eksisteeriva usaldusdefitsiidi ning vältida sõjalist vastasseisu Aasia Vaikse ookeani piirkonnas. Selline hinnang oli nagu külm dušš Kremlile, kes oli lootnud Hiina–USA suhete halvemal perspektiivhinnangut eriti pärast aprillis toimunud Hiina–Vene ühiseid mereväeõppusi „Morskoje vzaimodeistvije 2012” Kollases meres Tsindao linna lähedal. Noist õppustest lootis Kreml suurenevat Hiina poole tunnistust. Ent kuigi Venemaa tõi välja kogu oma tippsõjalaevade koosseisu, näiteks raketikandja Varjag ning hävitaja-laevad Admiral Tributs ja Marssal Šapošnikov, osutasid need õppusi vaatlevate ajakirjanike arvates armetuiks alusteks võrreldes Hiina poole demonstreeritud ultramoodsa lennukikandjaga.

Nende õppuste kohta kirjutas Venemaa keskseis ajalehtedes Poliitilise ja

Sõjalise Analüüsi Instituudi asedirektor Aleksandr Hramtšihin, et „hiinlased kasutasid ühistel mereväeõppustel venelasi vaid selleks, et näidata oma veenvat üleolekut”. Hiina juhtivais ajalehtedes rõhutas Hiina tuntud militaarekspert Fan Bin, et Hiinal oli lennukikandja ehitamine ja kasutuselevõtt vältimatu samm oma suurvõimu demonstreerimiseks. Nüüd hakkasid juba ka vähemtähtsad Venemaa massiteabekanalid meenutama riigi tuntuimate Hiina-asjatundjate (näiteks Aleksander Šaravin ja Andrei Piontkovski) juba 2010. aastal tehtud hoiatusi, et Hiina suurendab pidevalt oma sõjalist kohalolekut piki Venemaa piiri, mis võib esile kutsuda sõjalise konflikti. Meenutati ka Piontkovski hinnangut, et Venemaa Kaug-Ida piirkonna saatuseks on muutada Hiina energia- ja toorme vajaduste rahuldajaks, kusjuures seda saadab hiinlaste massiline ja varjatud sisseimbumine Siberi aladele.

Putin ja tema nõunikud ei taha aga sellistest hoiatustest kuulda. Nad (eriti Ser-

Scanpix

Maailma vanim teadaolev vaip Pazõrõkist, Altaist, eksponeerituna Peterburis Ermitaažis. Näitusel on väljas leiud, mis pärinevad Altai piirkonna matusepaikadest 5.–3. sajandini eKr. Mägi-Altai lõunaosas on Vene–Hiina läänepoolne ühispiir.

gei Prihodko) väidavad hoopis pidevalt, et Venemaa Kaug-Idas elavat vaid 6,7 miljonit inimest, kellest tühise osa moodustavat hiinlased, mistõttu selle piirkonna hiinastumisest ei saavat rääkida. Ka kiitis Putin lausa taevani oma 2012. aasta juunis seoses Šanghai Koostööorganisatsiooni 12. istungjärguga Hiinasse sooritatud visiidil allakirjutatud kümnet „otsustavat“ (Putini väljend) lepingut, mis nii aatomenergeetika, nafta-gaasitööstuse, turismi, kõrgtehnoloogiate kui ka helikopteriarenduste alal muutvat Vene–Hiina „hea sõpruse“ ka „maailmatasandil heaks partnerluseks“.

Sellele hinnangule nagu ironiana saabus 14. augustil 2012. aastal Hiinast Vene poolele sõnum, et ühise piiri täpsustamisel Mägi-Altai piirkonnas nõuab Hiina Venemaalt enda kasuks 17 hektari suurust territooriumi. Mis aga puudutab Hiina soovi ühist helikopteriarendust teha, siis on Vene juhtivad militaareksperdid sellise koostöö ohtlikkusele juba ammu osutanud, teatades, et Hiinal puuduvad senini ründekopterid ja olemasolevate kodumaiste tavakopteritega juhtuvat alailma õnnetusi. Milleks siis poputada Hiina

nat paremate kopteritega, kui need ühel heal päeval ilmselt pööratakse rünnakumasinaiks Venemaa vastu. Mis aga puudutab Putini kiidetud koostööd Hiinaga Šanghai Koostööorganisatsiooni raames, siis Venemaa analüütilise keskuse Strategia Vostok-Zapad peadirektori Dmitri Orlovi hiljutisel hinnangul on see organisatsioon praegu vältimatu valiku ees: kas hakata seal kohe arendama võrdpartnerlust või jätkata senist perspektiivitut Hiina huvide teenindamist. Kui esimest valikut pole võimalik teostada, tuleks Venemaal Orlovi arvates sellest organisatsioonist lahkuda.

Siiski tundub viimastel kuudel ka Venemaa liidreini jõudvat Hiina tegeliku „sõpruse“ olemus. Nii on peaminister Dmitri Medvedev andnud korralduse koostada põhjalik nimekiri kaupadest, mida ei tohi Hiinale strateegilistel kaalutlustel müüa. Putin on aga tasahilju kutsunud valitsust rakendama Hiina vastu proteksionistlikke meetmeid, sest Venemaad, kes on hiljuti saanud liikmestaatuse Maailma Kaubandusorganisatsioonis, ähvardab Hiina odavate kergetööstuskaupadega üleujutamine, mis hävitaks Venemaal

peagi selle tööstusharu. On ilmselge, et Venemaa kaubavahetuse ümberorienteerumine võrdpartnerlust harrastavalt Euroopa Liidult sõjakas-prentensioonikale ning täna juba tuntavat majanduslangust ja pankade suurt krediidimulli tundvale Hiinale pole Venemaa jaoks õige arengutee – eriti kui soovitakse edasi arendada euroliiduga suurt Nord Streami gaasijuhtmeprojekti ning säilitada temaga seniseid häid koostöösuhteid. ■

Kas väiksem on tõhusam ehk mida toob kaasa kaitsekulutuste vähendamine Soomes?

Leo Kunnas

reservkolonelleitnant ja kirjanik

Leaner, but meaner. Väiksem, aga tõhusam. Seda lööklauset on viimasel kümnendil kasutanud nii NATO juhtkond kui ka alliansi mitme Euroopa liikmesriigi poliitikud ja sõjaväelased, et põhjendada avalikkusele relvajõudude vähendamist.

Julgeolekukeskkonna paranemise argumendi vähendamise põhjendusena võib rahumeeli kõrvale jätta – vähemalt Ida-Euroopas ei pea see pärast Venemaa–Gruusia sõda (tegelikult juba alates president Vladimir Putini võimuletulekust ja teise Tšetšeenia sõja algusest 1999. aastal) enam paika. Relvajõudude vähendamise peamine põhjus Euroopas on väga proosaline – see on tingitud kaitsekulutuste kärpimisest. Majandus- ja eurokriisi järjestikusel mõjul on need protsessid viimase viie aastaga omandanud ühepoolse desarmeerimise mõõtmed.

Et võiks rääkida väiksematest ja samas tõhusamatest relvajõududest, oleks vaja neid põhjalikult moderniseerida, s.t hankida hulgaliselt uut relvastust ja varustust ning panustada lahingulisse väljaõppesse. Relvajõudude tegelik ja sisuline moderniseerimine eeldaks seega hoopis kaitsekulude ajutist suurendamist, mitte vähendamist.

Siin on ilmselge vasturääkivus: kaitsekulutuste vähendamise tingimustes ei saa väiksemad relvajõud mingil moel tõhusamad olla. Need on lihtsalt nõrgemad ja väiksema võitlusvõimega.

Soome on olnud üks väheseid Euroopa riike, mis on valitsevast kaitsekulutuste ja relvajõudude kärpetrendist kõrvale jäänud. Paraku on kärpekirves jõudmas nüüd ka põhjanaabrite kallale.

Poliitilised otsused kaitsekulutuste vähendamiseks on juba tehtud. Soome sõjalised kulutused vähenevad järk-järgult 2011. aasta ligi 2,45 miljardi euro tasemelt umbes 2,2 miljardi euroni 2015. aastal. Nelja aasta jooksul on planeeritud kärpida kokku 575 miljonit eurot (võrdluseks: Eesti kaitsekulutused 2013. aas-

taks on planeeritud ligi 380 miljoni euro suuruses mahus). Mõistagi väheneb olulisel määral ka kaitsekulutuste osatähtsus Soome SKPst.

Kaitsekulutuste vähendamise tagajärgede üle on Soomes toimunud ja toimub kindlasti veel edaspidigi elav ühiskondlik arutelu. See on keskendunud põhiliselt kahele küsimusele – millised väeosad suletakse ja millised jäetakse alles ning mis saab umbes 2200 kaadrikaitseväelasest, kellel tuleb teenistusest lahkuda.

Need kahtlemata poliitiliselt olulised teemad on aga Soome sõjaaja kaitsevõimude võitlusvõime seisukohalt teisejärgulised. Võtmetähtsusega on hoopis muu – planeeritav sõjaaja kaitseväge vähendamine 350 000 inimeselt 230 000 inimeseni ning kaitseringkondade kaotamine.

Külma sõja ajal oli Soome sõjaaja kaitsevõimude suurus umbes 550 000 meest. Ka siis oli raske nii suurt sõjaaja kaitseväge suhteliselt tagasihoidlike kaitsekulutuste juures (keskmiselt 1,3–1,4% SKPst aastas) relvastada-varustada, kuid sellega tuldi toime. Kui pärast Nõukogude Liidu lagunemist oli Soome kaitseväge sõjaaja koosseisu kärpimine mõistetav ja põhjendatud, siis president Putini aegne Venemaa välispoliitika, sõjaline doktriin ning käesolevat kümnendit iseloomustav Venemaa kaitsekulutuste tõus ja relvajõudude moderniseerimine ei anna paraku edasiseks vähendamiseks enam mingit ratsionaalset põhjendust.

Soome territoorium on nii suur, et usutava iseseisva kaitsevõime säilitamiseks ei tohiks põhjanaabrid oma sõjaaja relvajõude vähendada alla 270 000–280 000 inimese taseme. Kui kärpekavad täies mahus ellu viiakse, võib see tähendada Soome iseseisva kaitsevõime lõppu selle traditsioonilises tähenduses. Sel juhul on alates järgmisest kümnendist võimalik rääkida ainult esmasest iseseisvast kaitsevõimest (nagu Eestigi puhul) ning Soome vajaks sõjalise konflikti puhul teiste riikide abi. Soome võib sattuda olukorda, kus küsimus, kas astuda NATOsse või mitte kaotab mõtte, sest meie põhjanaab-

Delfi3, Ilmar-Saabas

rid võivad olla sunnitud seda tegema puht kaitsealasest hädavajadusest lähtuvalt.

Ka kaitseringkondade kaotamine on väga põhimõtteline küsimus. Tegu on ohtliku veaga. Miks see viga tehti ja mis tagajärjed sel võivad olla? See otsus on jätk varasemale eksitusele – maaväestaabi loomisele eelmisel kümnendil. Soome on läbi aegade (ka Teises maailmasõjas) saanud hakkama ilma maaväestaabita, sest seda rolli on täitnud peastaap. Ma ei väidagi, et Eesti oleks ses suhtes kuidagi paremini käitunud, sest oleme ise sama vea teinud. Maaväestaabi näol on mõlemas riigis tegu sõjaaja juhtimisahela mõttetu ja peastaapi dubleeriva vahelüliliga, sest maismaal toimuvat sõjategevust juhib peastaap. Kui juhtimistasandite arvu vähendamist käsitati kokkuhoiumeetmena, oleks pidanud kaotama maaväestaabi, mitte kaitseringkonnad.

Kas Soome maaväestaap kavatseb edaspidi juhtida brigaadisuurusi manöövertüksusi keskselt? Ka pärast vähendamist on neid selleks liiga palju ning Soome territoorium kaugelt liiga suur, et nõnda oleks võimalik efektiivselt juhtida. Kus on edaspidi juhtimistasand, kus ühitatakse mingil maa-alal tegutsevate manööver- ja kohaliku kaitse (sissi- jt) üksuste juhtimine, millel territoriaalkaitse sisuli-

Scanpix

Soome hokimängija Mikko Koivu Lahtis oma kasarmus sõjaväelist voodikorrastamist õppimas. Koivu, kes on Minnesota Wild'i kapten USAs, läbis 2011. aastal oma kohustusliku kuuekuulise väljaõppe Lahti spordikoolis.

selt rajaneb? Säärast juhtimistasandit ei ole enam olemas.

Ma saan aru, et Eestis tullakse aeg-ajalt välja riigikaitsealaste lollustega, sest sõjalise mõtlemise järjepidevus katkes pikaks ajaks ning kahekümne aastaga koguneda jõudnud militaarne kultuurkiht ei ole veel kuigi paks. Meie põhjanaaberitel ei tohiks sarnaseid probleeme olla. Olgu näpud kuitahes põhjas – igal juhul ei tasuks säästukuuri alustada aastakümneid toiminud juhtimisstruktuuri lammutamisest. Väikeriigile tähendab iga samm juhtimissüsteemi liigsel tsentraliseerimisel paratamatult sammukest isenda muutmisel suurriigi ideaalvastaseks.

Kas väiksem on siis tõhusam? Pole põhjust nii arvata. Ma ei usu, et ka Soome kaitsejõudude ohvitserid ise nõnda arvaksid. ■

Soome Kaitsevägi on võtnud eesmärgiks säilitada Soome sõjaajalugu. Sõjaimuseum asub Helsingis Kruununhaikas ja Suomenlinna kindlusaarel.

Lisaks toetab Soome Kaitsevägi veel järgmisi muuseume:

- Merekeskus Forum Marinum, Linnankatu 72, Turu
- Õhutõrjemuuseum (Ilmatorjuntamuuseum), Klaavolantie 2, Tuusula
- Jalaväemuuseum (Jalkaväkimuseo), Jääkärintie 6-8, Mikkel
- Kesk-Soome lennundusmuuseum (Keski-Suomen Ilmailumuseo), Tikkaoskentie 125, Tikkakoski
- Auto- ja teedemuuseum Mobilia, Kustaa Kolmannen tie 75, Kangasala
- Tankimuuseum (Panssarimuseo), Hattulantie 334, Parolannummi

- Pioneerivägede muuseum (Pioneerimuseo), Keskustie 4, Miehikkälä
- Sõjameditsiini muuseum (Sotilaslääketieteen museo), Helsingintie 199, Lahti
- Soome suurtükiväe muuseum (Suomen Tykistömuuseum), Linnankasarmi, Hämeenlinna
- Sidemuuseum (Viestimuseo), Viestimuseontie rak. 64, Riihimäki

Täpsem info <http://www.puolustusvoimat.fi/>

Kas Venemaa uued Mistral-klassi dessantlaevad-kopterikandjad mõjutavad Läänemere jõudude tasakaalu?

Hanno Ojalo

Eesti Akadeemiline Sõjaajaloo Selts

Alates 2010. aastast mitmes riigis, sealhulgas ka Eestis, ootamatult tuntuks saanud ja elevust tekitanud Prantsuse universaalne dessantlaev-kopterikandja „Mistral” on sõjalaev, mis suudab lahendada neli probleemi: saata maale dessantüksused, kanda lahingukoptereid, samuti täita juhtimiskeskuse ja ujuvhospitali ülesandeid. Sisuliselt on tegemist helikopterikandjaga, millele on antud veel mitu täiendavat funktsiooni. Inglise keeles kannab laev nime *amphibious assault ship* või *helicopter carrier*, vene keeles nimetatakse seda aga universaalseks dessantlaevaks. Eesti keeles on lisaks veel käibel olnud selliseid nimetused nagu dessant- ja staabiliaev või siirde- ja juhtimislaev.

Laevale mahub 450-meheline dessant (lühiajaliselt koguni 900 meest), kuni 16 kopterit kogumassiga 12 tonni (nende jaoks on laeval 1800-ruutmeetiline ankaar).

Laeva pikkus on 199 meetrit, laius 32 m, süvis 6,3 m ja veeväljasurve vastavalt laeva koormatusele 16 500–32 300 tonni. Kiirus kuni 19 sõlme, meeskond 160 meest (staabiruumidesse võib paigutada veel kuni 200 isikut). Laeva maksumus küünib 600 miljoni euron. Laeval on ka suurtüki- ja raketirelvastus.

Prantsusmaa ise on valmis ehitanud Brestis (firma DCNS) ja Saint-Nazaire’is (firma Alstrom) kolm sellist alust – Mistral, Tonnerre ja Dixmude, mis teenivad hetkel Prantsusmaa sõjalaevastikus. Esimesed kaks said valmis 2006. aastal, viimane käesoleva aasta algul.

25. jaanuaril 2011 kaitseminister Alain Juppe ja asepeaminister Igor Setšini vahel Saint-Nazaire’is allkirjastatud lepingu kohaselt ehitab Prantsusmaa Venemaa sõjalaevastiku jaoks kahte sellist alust. Veel on plaanis ehitada Prantsuse–Vene ühisfirma poolt Peterburis Balti tehases kaks sama tüüpi sõjalaeva. Venemaa ostab Mistralid koos navigatsioonilise ja tehnoloogilise taristuga, kuid kogu relvastus ja ka kopterid tulevad

Venemaalt. Mõlema aluse ehitust alustati käesoleval aastal.

Vene sõjalaevastiku juhtkond on teada andnud, et esimesed kaks laeva, millele on juba ka nimed antud – need on Vladivostok ja Sevastopol – lähevad Vaikse ookeani laevastiku koosseisu. Läänemere-äärseid riike huvitab eelkõige see, kuhu suunduvad Peterburis ehitatavad Mistral-tüüpi laevad. Kas Venemaa Põhja-Jäämere või Musta mere laevastikku või jäävad Läänemerele?

Muidugi äratas selliste rünnakuks mõeldud sõjalaevade müük Venemaale palju tähelepanu NATO riikide ja samuti Venemaa naabrite hulgas. Häiritud olid ka Ameerika Ühendriigid. Kuid Prantsusmaa ei lasknud end segada, annavad ju tellimused tööd tuhandetele Prantsuse töölistele ja traditsiooniliselt on Venemaa suhted olnud head. Pealegi ei ole ju Venemaa enam ametlikult NATO vaenlane? Samas on Prantsusmaa NATO liige ja sõjatehnika müük Venemaale on loomulikult tundlik teema. Eriti vastuvõtmatu on see meie idanaabri piiriiriikidele, sealhulgas ka Eestile.

Selgusetu oli esialgu ka küsimus, kas Prantsusmaa müüb Venemaale laevad koos vajaliku tehnika, relvastuse ja sidesüsteemidega või peavad venelased saadud laevakered iseseisvalt tehnikaga sisustama.

Mis puudutab Eestit ja teisi Balti riike, siis meid teeb loomulikult murelikuks võimalus, et Venemaa Läänemerele tegutsev Balti laevastik võtab kasutusele sellised ründealused. Täpselt samuti oleks mures Gruusia, kui selline Mistral-tüüpi sõjalaev ilmuks Mustale merele Vene lipu all.

Siiski võime esialgu veel kergemalt hingata, sest esialgsete andmete põhjal võib ennustada, et kaks Vene Mistral-tüüpi sõjalaeva, mille ehitust alustati Peterburis käesoleval aastal, saavad ehk valmis ja ka lahinguvalmis alles 2015. aastal, mitte enne. Lisaprobleeme tekitavad Venemaale ka sõjalaevade ümberehitamine ja muudatused, mis on seotud Venemaal valmistatud kopterite ja muu

Ave Maria Mõislik

relvastuse erinevustega Prantsusmaa vastavast toodangust. Rääkimata juba Mistralide hooldamiseks ja muuks teenindamiseks vajaliku maapealse taristu rajamisest. Prantsusmaa ehitab ja relvastas oma kolme ülalmainitud laeva koguni kolm aastat.

Teiseks on infot, et seni tellitud sõjalaevadest, mille puhul pole töö veel alanudki, on üks planeeritud baseeruma Põhja-Jäämerel ja teine Mustal merel. Nii et pigem peaksid murelikud olema Gruusia ja Ukraina. Musta mere variant on esialgu veel kahtlane.

Seda, mis põhjusel Venemaa selliseid ründelaeva vajab ja kuidas see mõjutab jõudude tasakaalu kogu maailmas, vajaks pikemat ja üksikasjalikumalt analüüsi. ■

Hispaania: halvad võlad või halb poliitika?

Elina Viilup

CIDOB (Barcelona Rahvusvaheliste Suhete Keskus), teadur

Joan Marc Simon

jätkusuutliku majanduse spetsialist

Hispaania eliit, meedia ja tavakodanikud tavatsevad rääkida majandus- ja rahanduskriisist kui loodusõnnetusest, mille on esile kutsunud välised jõud (loe: USA vallandatud rahanduskriis, eurosooni struktuuriprobleemid, odavad laenud ja Berliini pealesurutud kokkuhoiumeetmed). Majanduslike ja sotsiaalsete probleemide põhjusi ning Hispaania autonoomsete piirkondade vahel valitsevate poliitiliste pingete allikaid võib aga otsida ka sellest, kuidas Hispaanias korraldati üleminekut diktatuurilt demokraatiale, ning selle mõjust riigi majanduslikule ja poliitilisele arengule. Sellegipoolest tuleb kõigepealt tunnistada, et Hispaania rahumeelne üleminek diktatuurilt mitmeparteilisele demokraatiale on kahtlemata saavutus ja seda on õigusega kõikjal maailmas eeskujuks seatud. Riik on kindlalt liikunud demokraatia kursil ja militaarse režiimi taasteke on muutunud mõeldamatuks.

Üleminekuprotsessi eesmärkidest üks oli saavutada konsensus põhiseaduse osas ja luua liberaalne parlamentaarne demokraatia, et erakordselt hapras olukorras tagada stabiilsus. Diktatuurijärgne konsensuspoliitika hindas tõepoolest stabiilsust kõrgemalt teistest väärtustest, nagu läbipaistvus ja avatus, ja selle tulemuseks oli tugev parteisüsteem, mis riigi tasandil põhines kahel laiapõhjalisel erakonnal: parem- ja vasakpoolisel. Jätkuva üleilmastumise kontekstis on rahvusriigi võim teiste jõududega võrreldes vähehaaval nõrgenenud. Riigi asemele on asunud vaid oma huvides tegutsev partokraatia, millel on ulatuslikud kliendivõrgustikud kõigis avaliku elu valdkondades (äri, pangandus, õigus, avalikud teenused jne), ütleb Madridi Complutense'i ülikooli tuntud avaliku õiguse emeriitprofessor Alejandro Nieto oma raamatus „El Desgobierno de lo Público” („Avaliku

Berit Teetär

Erakogu

sfääri väärjuhtimine”, Ariel 2008). Tema väitel on see Hispaanias viinud äärmuslikel juhtudel koguni majandusliku ja poliitilise oligarhiani.

See ei tähenda, et tugev parteisüsteem on üdini halb või et suurem osa Hispaania poliitikuid ei ole ausad – on ikka. Tõhusa demokraatliku ja õigusliku vastukaalu puudumise tõttu kõrgeimal poliitilisel tasandil on aga Hispaania poliitikud tegutsenud düsfunktsionaalses süsteemis, mis loob stiimuleid süstemaatiliseks rikkumisteks. Parteide kõikehõlmav mõju ja poliitilise loogika ülevõim avaliku hüve üle on loonud „ekstraktiivse eliidi”, nagu on oma uues raamatus seda nähtust nimetanud parempoolsete vaadetega autor ja rahandusekspert César Molinas. Sellisel eliidil on oma osa kinnisvaramulli tekkes, hoiupankade (traditsiooniliselt mitteärilike eesmärkidega *cajas de ahorro*) kokkuvarisemises ning tarbetute ja kulukate taristute massilises rajamises.

On tõsi, et kui Hispaanias euro kasutusele võeti, langesid intressimäärad kõigest mõne nädala jooksul 14%-lt (peseeta ajal) 4%-le ning ühtäkki muutus kättesaadavaks odav raha. Samas ei tohiks unustada, et odava laenuraha kasutamine heaoluriigi, teaduse, innovatsioo-

ni ja hoolikalt planeeritud strateegilise taristu arengusse investeerimise asemel madalal lisandväärtusel ja spekulatsioonidel põhineva majandusarengu mudeli finantseerimiseks oli teadlik poliitiline otsus. Konservatiivist Jose Maria Aznari juhitud valitsus otsustas 1990ndate lõpul teise variandi kasuks ja sotsialistist Jose Luis Rodriguez Zapatero juhitud valitsus (2004–2011) ei teinud olukorra muutmiseks ka midagi. See odaval rahal ja lõputult tõusvate kinnisvarahindade illusioonil põhinenud kasvumudel lõppes, kui laenuallikad 2008. aastal kokku kuivasid ja selgus, et enamiku Hispaania pankade varad olid tugevalt ülehinnatud. Valitsus oli rahvusvaheliste audiitorfirmade ja institutsioonide toetusel kinnitanud, et Hispaania pangandussüsteem on üks maailma turvalisemaid, ja ometi tabas Hispaania üldsust ühel päeval teadmine, et enamik nende panku on pankroti äärel. Selle asemel, et jätta vastutus halbade investeeringute eest investoritele, hakkasid poliitikud erasektori võlgu riigistama ja panganduskriisist sai täielik riigivõlakriis.

Väärrib märkimist, et alates 1990ndatest koostati enamiku Hispaania hoiupankade (sh kõikide nüüdseks pankrotistunud pankade) nõukogud pangandusteadmis-

Scanpix

Baski Rahvusliku Partei toetajad Bilbaos tähistamas oma erakonna võitu kohalikel valimistel 21. oktoobril 2012. Baski Rahvuslik Partei võitis valimistel 75-kohalises kohalikus parlamendis 27 kohta. Neile järgnes Baskimaa lahkulöömist Hispaaniast nõudev Euskal Herria Bildu nimeline valimisliit, mis võitis parlamendis 21 kohta.

teta poliitilistest liikmetest ning nende otsused järgisid harva ratsionaalset kulude ja tulude põhimõtet. Nõukogude politiseerimine muutis hoiupangad valitsevate erakondade hüpnokkudeks ja tugevdas veelgi poliitiligarhiate võimu. Selle tagajärjel on enamik Hispaania hoiupanku kas kadunud või muudetud kommertsbankadeks (1970ndate lõpul tegutses 85 hoiupanka, praegu vaid 2).

Näiteid hoiupankade halbadest, sageli vaid poliitiliselt põhjendatud investeerimistest on palju. Hispaania on täis tühjadest kortermajadest koosnevaid kummituslinnu kohtades, kus keegi elada ei taha või seda endale lubada ei saa. Lennujaa- mu on rohkem kui üheski teises Euroopa riigis (50 võrreldes Saksamaa 18ga), kusjuures mõni neist ei ole kunagi teenindanud ainsatki reisijat (nt Castellónis) või on tunnistatud kahjumlikuks (nt Lleidas). Hispaania on ehitanud rohkem kiirraudtee kilomeetreid kui ükski teine riik peale Hiina. Selleks on kulutatud 64 miljardit eurot ja praegu on hulgal liinidel reisijate arv kilomeetri kohta jätkusuutmatu.

Investeeringute eraldamine tarbetute ja/või sobimatute taristute rajamiseks ning pankade ja hoiupankade ebaotstarbekas juhtimine ei ole endaga kaasa toonud peaaegu ühtegi karistust. Caja Mediterranea direktor Roberto Lopez Abad lasi endale hoopis hüvitusena välja maksta 5,8 miljonit eurot ja Bancaja eksdirektor Aurelio Izguierdo 7,6 miljonit (maksete tegemise ajal olid mõlema panga majandustulemused juba languses). Bankia, mis moodustati mitme hoiupanga, peamiselt Caja Madridi ja Bancaja ühendamise teel, lubati lahkelt finantsturule, kuigi oli teada, et ta ei ole suuremas osas elujõuline. Banca de España (Hispaania keskpank) lekkinud teabe põhjal tundub, et hoiupankade probleemid olid teada, kuid poliitilise surve tõttu oldi võimetud sekkuma. Niisamuti on suurerakondade osa pankade laostumises peapõhjus, miks vaatamata avalikkuse suurele huvi- le ei ole juhtimisvigu tõsisemalt uuritud. Parlamendi erikomisjon, mille ülesanne oli uurida Bankia ja selle tegevjuhi Rodrigo Rato (endine Rahvusvahelise Valuutafondi direktor, Aznari valitsuse

majandusminister ning ironilisel moel ka Hispaania arengumudeli kavandaja 1990ndate lõpus) tegevust, loodi populistliku nišierakonna nõudmisel ega jõudnud mingite järeldusteni.

Kalduvus ringkaitsele seletab, miks Hispaanias ei ole seni toimunud ühtegi põhjalikumalt struktuurireformi, kuigi esimesed kriisi tundemärgid avaldusid juba 2008. aastal. Sotsialistide valitsus hoidis tegelikkuse ees silmi kinni nii kaua kui võimalik ja praeguseks on vastutus läinud 2011. aasta lõpus ülekaaluka valimisvõidu saanud konservatiivse Rahvapartei valitsusele. Vaatamata retoorikale ja Brüsselis antud lubadustele on praeguseks tegelikult toimunud väga vähe struktuurireforme; üksiku erandina võib vaid mainida tööseaduse muudatusi, mis on pehmelts õeldes kosmeetilised. Siiski on tehtud karme säästukärpeid, mis tabavad kõige valusamini madalamaid ühiskonnaklasse ja kiiresti kokku kuivavat keskklassi. Tõstetud on nii tulumaksu kui ka käibemaksu, millega vähenevad elanike vabalt kasutatavad sissetulekud ja mis

Scanpix

Hispaanlane Ovidos (Põhja-Hispaania) protesteerimas valitsuse kärpekavade, pankurite ja süveneva vaesuse vastu. Mais toimus liikumise Indignados aastapäeva tähistamiseks 96-tunnine meeleavaldus.

süvendab majanduslangust veelgi. Samal ajal on sotsiaalkulud tõusmas, nagu on arusaadavalt ka üldsuse rahulolematust. Tööpuudus on katastroofiline: töötute arv on tõusnud 5,77 miljonini ehk 25,02%ni rahvastikust. Hispaanias, mis on Euroopa suuruselt neljanda majandusega riik, elab allpool vaesuspiiri enam kui iga viies elanik.

Hispaania linnades on sel aastal erisuguste loosungite all ja eri ideaalide toetuseks tänavatele tulnud sadu tuhandeid inimesi, et protestida healuriigi kadumise ja poliitilise eliidi käitumise vastu. Kulminatsiooniks oli septembris Indignadose liikumise eestvõttel toimunud rahumeelne, kuid osavõtjaterohke katse võtta üle riigi parlament (vägivalda kasutas politsei). Veel üht suurt üldstreiki on oodata 14. novembril, mil ametiühingud kavandavad streike mitmes Euroopa riigis. Illusioonide purunemisest hoolimata ei ole populistlike äärmusparteide populaarsus siiski veel kasvama hakanud. Sellised erakonnad on küll olemas, kuid ei ole veel suutnud kokku koguda piisavalt hääli, et pääseda autonoomsete piirkondade või riigi parlamenti. Seda

võib ainult osaliselt seletada valimissüsteemiga, mis soodustab kahte suurt erakonda. Kriis on juba jõudnud uuesti üles soojendada seni latentsed pinged etniliste piirkondade ja keskvalitsuse vahel ning andnud hoogu separatistlikele liikumistele kahes Hispaania ajaloolises etnilises piirkonnas Kataloonias ja Baskimaal.

Mõned majandusteadlased on osutanud, et osal katastroofilistest kärpemeetmetest oli alternatiive, mis oluks ühiskonnale vähem kurnavad ja majanduse üldisele olukorrale kasulikud. Kärped tervishoius, hariduses ja sotsiaalteenuste valdkonnas ulatuvad praeguseks 25 miljardi euroni. Samal ajal oleks rikkaste, pankade ja suurettevõtete maksupettuste (umbes 70% kõigi pettuste kogusummast) lahendamine riigikassasse toonud 44 miljardit eurot. Kui varimajanduse osatähtsust oleks suudetud vähendada 10 protsendipunkti võrra, oleks see riigile taganud veel 38,5 miljardit eurot. Need arvud on veelgi tähenduslikumad, kui arvestada, et 2013. aastal peab Hispaania maksma võlaintressideks 38,5 miljardit eurot (10 miljardit eurot rohkem kui 2012. aastal) ning töötuhüvitisteks on järgmise aasta

eelarves ette nähtud ligikaudu 27 miljardit eurot. Nendest arvudest on ilmne, et Hispaania vajab poliitilisi reforme märksa rohkem kui kokkuhoiumeetmeid.

Sellele vaatamata on palju hispaanlasi, kes mõne juhtiva poliitiku ja meedia õhutusel süüdistavad Euroopa Liitu ja eriti Saksamaad eelarvepuudujäägi ja riigivõla vähendamisele suunatud kokkuhoiumeetmete pealesundimises. Peavoolu sõnavõttudes ei ole tavaks mainida, et sotsiaalvaldkonnas kärpemeetmete suurendamine riigi toimimise reformimise asemel on Hispaania valitsuse otsus. Tegelikult oleks teine variant parem ka Saksamaale ja kogu Euroopale, sest see kahandaks vähem Hispaania sisenõudlust ja vähendaks kahju Euroopa tootjate müügitulemustele. Siseturu toimimise säilitamine tagaks modernse ja toimiva Hispaania elujõulise tuleviku. Riigi poliitilise eliidi sisedünaamika muudab selle võimaluse siiski sama ebatõenäoliseks kui suur on selle vajalikkus. Otsuse kärpida sotsiaalvaldkonda ja mitte ohjeldada pidurdamatut petmist on teinud Hispaania, seda ei ole peale sundinud Saksamaa.

Järeldused

Kuigi Hispaania majandus- ja rahanduskriisil on väliseid põhjusi, sh 2008. aastal saabunud ülemaailmne finantskriis ja eurosooni struktuurne tasakaalustamatus, on selge, et riigi masendavas majanduslikus, poliitilises ja sotsiaalses olukorras on suur osa Hispaania poliitilise klassi käitumisel. Ülemaailmne kriis ja koos euroga saabunud odavate laenude äkiline katkemine tõid lihtsalt esile ja võimendasid olemasolevaid nõrku kohti. Üks Hispaania reformide suuremaid saavutusi – põhiseaduskokkulepe ja tugeva ning stabiilse parteisüsteemi loomine – on muutunud riigi suurimateks väljakutseks. Kaks suuremat erakonda – Rahvapartei ja sotsialistid – on loonud ulatuslikud käsi-peseb-kätt-stiilis võrgustikud kõikides avaliku elu valdkon-

dades ja pangandussektoris ning õnes-tanud kohtute neutraalsust ja sõltumatust kõige kõrgemal tasandil – kõik see kokku ongi kaasa aidanud Hispaania praeguse kriisi tekkele. Eliidi enesega rahulolu ja soovimatus *status quo*'d muuta tähendab, et praeguseks on reformide osas toimunud väga vähe tegelikku edasiminekut. Seniste kasinuskärbete loogika on küsitav nii majanduslikust kui ka moraalsest vaatenurgast, sest pole kahtlust, et need viivad riiki majanduslikule ja sotsiaalsele krahhile veelgi lähemale. Ei tohiks unustada, et küsimus on tänapäevases riigis, kus on uhiuued taristud, haritud töäjõud, palju konkurentsivõimelisi majandussektoreid, ülejäänud Lääne-Euroopa riikidega võrreldes suhteliselt õhuke avalik sektor ning sugugi mitte tähtsusetu asjaoluna riigivõlg, mis jääb 10–15 protsendiga alla Saksamaa, Prantsusmaa ja

Ühendkuningriigi omale. Seega võib Hispaania vaatamata pangandussektori kriisile ja poliitilistele probleemidele olla elujõuline riik. Teisisõnu, alternatiivid on olemas, kuid neid ei kasutata, sest see kahjustaks praeguse eliidi huve. Kriisi teravus ja poliitilise eliidi ebapädevuse tajumine on põhjustanud üldsuse suurt rahulolematust, mis praeguseks väljendub massimeeleavaldustena ning uuesti hõõguma löönud pingetena keskvalitsuse ja ajalooliste etniliste piirkondade vahel. Kuigi kasvava populismi tundemärke on sarnaselt muu Euroopaga nii peavoolupoliitikas kui ka poliitilise maastiku äärealadel, ei ole radikaalne äärmuslus veel tugev nähtus, arvatavasti tänu praeguse erakonnasüsteemi tugevusele. Kuid rebendid Hispaania hapras koes on siiski juba silmaga nähtavad. ■

TÄHTIS DOKUMENT

1972. aasta memorandum

Tunne Kelam

40 aastat tagasi – 1970. aastate esimesel poolel – süvenes okupeeritud Eestis masendus. Brežnevi kildkond oli võimul olnud juba kaheksa aastat. Hruštšovi aja uuendused, mille mõni aspekt inspireeris teatud lootusi, olid summutatud range tsentralismi poolt. Eestis tunneta-ti üha enam rahvuse tuleviku ahistatust. Eestlaste massiküditamised olid küll lakanud, kuid seda asendas metoodiliselt intensiivistuv immigratsioon. Arvukate mõtleivate inimeste siseteadvuses oli hakanud tiksuma kell – kui kaua veel, kuni Eesti põlisasukad jäävad oma kodumaal vähemusse? Igale niiviisi mõtlevale kodanikule oli ilmselge, et kui Moskvast juhitav koloniseerimisprotsess jätkub, võib Eesti riikliku iseseisvuse taastamise lootuse maha matta. Aktiivseteks protestideks polnud 1970. aastail aga mingit lootust – Nõukogude surveaparaadi haare oli selleks liig tugev ning rahvas liig suurel määral tasalülitatud.

Ometi oli Praha kevade mahasurumine 1968. aastal inspireerinud Moskvast intellektuaalide protestiliikumise. Olles neil aastail üks Eesti haritlaste mitteametlike ringide organisaatoreid (need olid

ringid, kus arutati ajaloo, maailmavaate ning rahvuse tuleviku küsimusi) puutusin kokku Sergei Soldatoviga, keda kutsusin pidama ettekandeid vene idealistlikust filosoofiast – Vladimir Solovjovist jt. Nagu edaspidi selgus, oli Soldatov side-meis Moskva inimõiguste kaitsjatega. Ühel jalutuskäigul 1972. aastal mööda Sakala tänavat tutvustas ta mulle üksik-asjalikumalt Moskvast toimuvat tegevust ning esitas küsimuse, kas ei peaks ka Eestis midagi sellist organiseerima. Minu hinnangul polnud siin tingimused Moskva-laadseks inimõiguste kaitse liikumiseks veel küpsed, meil puudusid sellised rahvusvahelise nimega isiksused nagu Andrei Sahharov. Kuid jõudsin mõttele, et esimese sammuna oleks Lääne vabadele ühiskondadele vaja tutvustada eestlaste peamist muret – meie jätkuvat okupeeritud seisundit ning sellest tulenevat ohtu jääda oma kodumaal vähemuseks. See oli Eesti eriline rahvuslik probleem ning seda saime esitada vaid meie ise. Soldatov oli sellega päri ning soovitas mul vastav läkitus ette valmistada.

Mõtted küpsesid 1972. aasta suve jook-sul, sain seejuures tuge hiljaaegu eesti keeles avaldatud ÜRO harta ning muude paktide tekstidest. Nende dokumentide

kohaselt oli meil täielik õigus just Ühi-nenud Rahvaste Organisatsiooni poole pöörduda.

Soldatovi vahendusel sain kontakti ka kahe väikese põrandaaluse rühmituse – Eesti Demokraatliku Liikumise ja Eesti Rahvusriinde liikmete Kalju Mätiku, Mati Kiirendi ja Artjom Juškevitšiga, kes volitasid mind nende nimel koostama ÜRO-le suunatava läkituse teksti.

Minu arusaama kohaselt oli siiski vaja laiemat kandepinda. 1972. aasta augustis tuli ühes Mustamäel Vilde teel asuvas ühiselamutoas kokku rühm rahvuslikult mõtlevaid haritlasi, sealhulgas Rein Einasto, kellele tutvustasin läkituse kava ning kellega arutasime rahvusvahelise õiguse argumente. Otsustasime seejuures, et me ei palu, vaid nõuame ÜRO-lt abi. Praktiliseks probleemiks oli vabu valimisi nõudes valijaskonna määratlemine ning Eesti kodanike kodumaale tagasipöördumise tagamine. Arutuse all olid seega samad teemad, millele rajanes Eesti kodanike komiteede liikumine 17 aastat hiljem.

Täna tagasi vaadates võib esitada küsi-musi vaid memorandumi ühe seisukoha suhtes – võimaldada Asutava Kogu

valimistel osalemist lisaks kodanikele ka kõigile okupeeritud Eesti territooriumil sündinud isikuile. Mäletan, et koostajaina tundsin oma radikaalsete nõudmiste taustal vajadust paindlikkuse ning kohalike immigrantide kaasatõmbamise järele, arvestades seda, et valitseva diktatuuri lagunemise korral peeti vägivaldseid konflikte suuremaks tõenäosuseks. Arvestasime ka seda, et Eestis sündinud isikute arv, kes jõuaksid valimisikka, jääb suhteliselt väikeseks ning et Asutava Kogu valimiste toimumise ajaks pidid Nõukogude väed olema välja viidud ning Eestist küüditatud ja pagenuid inimesed tagasi pöördunud.

Tutvustasin memorandumi esimest varianti, mille koostas inglise keeles, paari nädala pärast veel kord kokku kutsutud seltskonnale Vilde tee korteris. Koosolijad kiitsid selle heaks. Järgnevalt töötasime Kalju Mätikuga paar nädalat minu venna Kuldar Singi korteris Lauteri tänaval pikema seletuskirja kallal, mis keskendus eriti Eesti rahvastiku koosseisu dramaatilistele muutustele okupatsiooniaja vältel. Arvatavasti septembris 1972 (võimalik ka, et oktoobris) sõitsin Tartusse, kus minu kursusekaaslasel Ülo Vooglaiu korteris tuli kokku pool tosinat Vooglaiu sõpra. Rääkisime neile kavatsusest läkitada ÜRO-le kõnealune memorandum ning soovisin nende arvamust. Arvamused olid toetavad, kuid nagu hiljem selgus, oli üks kohalviibi-jaist asjast Tartu KGBd informeeritud juba samal õhtul.

Pärast kõike seda jäi üle memorandumi toimetamine Läände. Arusaadavalt ei saanud seda teha posti teel. Ülesande võttis enda peale Sergei Soldatov, kuid saime hiljem aru, et Moskva teisitimõtledajad ei ilmutanud entusiasmi sellise separatistliku läkituse edastamiseks oma kanalite kaudu. Edastamine venis ning tõenäoliselt õnnestus selle saatmine ikkagi soome turistide vahendusel, kes selle suunasid edasi Rootsi.

Mõistagi ei eeldanud koostajad vastuse saamist Kurt Waldheimilt, ÜRO tollaselt peasekretärielt, kellele läkitus oli adresseeritud. Eesmärk oli lihtsam – saata Läände sõnum, et okupeeritud Eestis, mille elanikud Nõukogude propaganda põhjal pidanuks 99,9%-liselt toetama kommunistlikku diktatuuri, leidub inimesi, kes pole leppinud oma kodumaa okupeerimisega ning taotlevad iseseis-

Memorandum algatajad Mati Kiirend ja Kalju Mätik koos teiste dissidentidega järgmisel tähtsündmusel – Hirvepargi 1. kõnekoosolekul 1987 augustis. Vasakult Mati, Marileen ja Malle Kiirend, Kalju Mätik, Maris Sarv, Jüri Adams, Lagle Parek, Arvo Pesti, Eve Pärnaste, Endel Ratas.

vuse taastamist. Kui palju neid teisitimõtledajaid oli, polnud tähtis, eesmärk oli vajutada totalitaarse süsteemi haavatavale kohale – tema täiuslikkuse taotlusele. Täiuslikult poleeritud klaveri pinnale isegi ühe kriimu tõmbamine äratas tähelepanu.

Memorandum äratas Läänes tähelepanu ning seda kajastati ajalehtedes ja Ameerika Hääle saadetes. Mitmed Eesti aktivistid USAs on hiljem väitnud, et see oli neile ootamatult saabunud toetus kõige raskemal ajal. 1970. aastail oli ka seal alanud illusioonide ja ideaalide kustumise periood. Nõukogude Liiduga rahumeelse koostöötegemise ja kohanemise reaalsuse kahandas dramaatiliselt lootust, et Eesti võiks kunagi vabaks saada. Just sel hetkel tuli esimene terviklik ja rahvusvahelisele õigusele tuginev sõnum, mis osutas, et vastupanu Eestis jätkub. Arreteerimiste ja repressioonide laine, mis algas 1974. aasta lõpul ja kulmineerus Sergei Soldatovi, Kalju Mätiku, Mati Kiirendi, Artjom Juškevitši ning Arvo Varato kohtuprotsessiga sügisel 1975, tõstis esile poliitvangide probleemi. Poliitvangide teema võimendamiseks andis alust 1975. aasta augusti algul toimunud Helsingi julgeoleku- ja koostöökonverents, kus Nõukogude juhtkond kirjutas esmakordselt alla kohustusele kaitsta inimõigusi.

Minu kogemus kahekümne aasta pikkusest põrandaalusest tegevusest oku-

peeritud Eestis tõendab, et mõttekas ja konstruktiivne vastupanu diktatuurile algab demokraatlike alternatiivide kujundamisest. 40 aastat tagasi tundus Eesti Rahvusrinte ja Eesti Demokraatliku Liikumise pakutud alternatiiv hingematva utoopiana. Kuid ta tugines rahvusvahelisele õigusele ja ÜRO põhikirjale. Seda ei saanud lihtsalt ignoreerida – memorandum, mille veenvust võimendas oma tõekspidamiste eest arreteeritud asjaosaliste saatuse, jätkas suurriikide südame-tunnistuse torkimist ning tekitas jätkuvalt ärevust Moskvas. Sellisena on tal vääriline koht Eesti vastupanuliikumise ajaloos. ■

Eesti Demokraatliku Liikumise ja Eesti Rahvusrinde memorandum ühinenud rahvaste organisatsiooni peaassambleele

24. oktoober 1972

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassambleele

Eesti Demokraatlik Liikumine ja Eesti Rahvusrinne esitavad Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassambleele järgmise M E M O R A N D U M I eesti rahva staatuse kohta.

Lähtudes sellest,

et eri rahvaste olemasolu on inimkonna rikkuseks;

et rahvuslike kultuuride vägivaldne nivelleerimine ja assimileerimine vaesestab inimkonda;

et rahvuse ja tema kultuuri säilumise põhitingimus on riiklik iseseisvus;

et maailma viimaste aastakümnete arengu põhilisi jooni on sõltumatute rahvuriikide - ÜRO liikmete teke ja nende arvuline kasv;

et vastavalt rahvusvahelistele paktidele majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste kohta (art 1), koloniaalmaadele ja rahvastele iseseisvuse andmise deklaratsioonile (punkt 2) jt analoogilistele ÜRO dokumentidele on kõigil rahvastel enesemääramisõigus, mille põhjal nad vabalt määravad oma poliitilise staatuse ja teostavad oma majanduslikku, sotsiaalset kultuurilist arengut;

et vastavalt inimõiguste ülddeklaratsioonile (art 21 punkt 3) peab valitsuse võimu aluseks olema rahva tahe, mis peab väljenduma perioodilistes ja võltsimata valimistes ja vormides, mis tagavad hääletamise vabaduse;

et Eesti, endine rahvusvaheliselt tunnustatud sõltumatu riik ja Rahvasteliidu liige aastast 1921, on nagu teisedki Balti riigid 1940. a oma riiklikust sõltumusest vägivaldselt ilma jäetud ning asetatud koloniaalse territooriumi seisundisse;

et selle seisundi ja Nõukogude valitsuse poliitika tulemusena, mille eesmärgiks on kõigi Nõukogude territooriumil elavate rahvaste assimileerimine nõukogude rahvuseks, kus juhtivat osa etendaksid venelased, on tekkinud tõsine oht eesti rahva edasisele rahvuslikule, poliitilisele, kultuurilisele ja vaimsele eksistentsile;

et Atlandi hartale alla kirjutanud riigid (kaasa arvatud Nõukogude Liit) kohustusid (art 3) soodustama suveräänsetest õigustest ja omavalitsusest ilma jäetud rahvaste õiguste ja omavalitsuse taastamist;

et eelpool mainitud kohustusi pole täidetud ainult kolme Balti riigi suhtes, kaasa arvatud Eestis;

et koloniaalrežiimi tingimustes pole eesti rahva osas tagatud inimõiguste ülddeklaratsiooni art 3, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 (1), 18, 19, 20, 21, 26 (2), 27 (2), rahvusvahelise pakti majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste kohta art 1, 8 (ld), 13 (13), 15 (3) ning rahvusvahelise pakti kodaniku ja poliitiliste õiguste kohta art 6, 7, 9, 10, 12, 14, 17, 18, 19, 21, 22 täitmine,

Eesti Demokraatlik Liikumine ja Eesti Rahvusrinne NÕUAVAD:

1. Eesti riikliku sõltumatuse taastamist Nõukogude Venemaa ja Eesti Vabariigi vahelise Tartu rahuga 1920. a kindlaks määratud piirides;

2. Eesti kui endise Rahvasteliidu liikme vastuvõtmist Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liikmeks.

Selleks Eesti Demokraatlik Liikumine ja Eesti Rahvusrinne peavad vajalikuks:

a) likvideerida olemasolev koloniaalne haldusaparaat, mis ei vasta inimõiguste ülddeklaratsiooni art 21 punkt 3 nõudele, sõltub ainuüksi Nõukogude keskvalitsusest ning on selle suurriiklike šovinistlike taotluste tööriist;

b) likvideerida Eesti territooriumil asuvad Nõukogude sõjaväebaasid ja viia Eestist välja kõik Nõukogude sõjaväed (kes olid paigutatud sinna vastavalt 1939. a Eesti ja Nõukogude Liidu vahel sõlmitud lepingule ainult 10 aastaks: leping aegus 1949. a);

c) kuni rahvuslike riigivõimuorganite moodustamiseni vabade demokraatlike valimiste teel kehtestada Eesti territooriumil ajutine ÜRO haldus ja tuua Eestisse sisse ÜRO väd;

d) anda ÜRO haldusperioodil võimalus Eestisse tagasipöördumiseks kõigile

Eestist vägivaldselt deporteeritud (sealhulgas poliitilistel põhjustel vangistatud või omal tahtel lahkunud) eesti rahvusest isikutele, samuti neile, kes kuulusid Eesti kodakondsusesse ja nende järeltulijatele;

e) taastada normaalne poliitiline elu ja luua tingimused tõeliselt vabadeks demokraatlikeks valimisteks (ÜRO vaatelehtede järelevalve all), et moodustada eesti rahva esindusorgan Asutav Kogu.

Asutava Kogu valimistest võivad osa võtta kõik poliitilised parteid ja rühmitused, kes austavad demokraatia põhimõtteid ja rahvaste õigust riiklikule sõltumatusele.

Asutava Kogu valimistel on hääleõigus kõigil neil vähemalt 18. a vanustel isikutel, kes olid (või kelle vähemalt üks esivanem oli) Eesti Vabariigi kodanikud või kes on Eesti territooriumil sündinud.

Eesti Demokraatlik Liikumine ja Eesti Rahvusrinne on veendunud, et ainult eelpooltoodud kaalutluste ja nõuete elluviimine võimaldab ÜRO-l kõrvalekalduvatult täita kohustusi, mis tal lasuvad vastavalt koloniaalmaadele ja rahvastele iseseisvuse andmise deklaratsiooni art. 1, 2, 4, 5; rahvusvahelise pakti kodaniku ja poliitiliste õiguste kohta art. 1 punkt 3 ning ÜRO põhikirja art. 103, 104 ja 105. Eesti Demokraatlik Liikumine ja Eesti Rahvusrinne nõuavad ÜRO-lt efektiivsete abinõude tarvituselevõttu, et likvideerida Eestis kõlvatu, ebainimlik ja ebaseaduslik Nõukogude koloniaalvõim ja sundida Nõukogude Liitu mitte tegema takistusi eesti rahva seaduslike õiguste ja rahvusliku suveräänsuse taastamisele. Eestlased ei nõustu kunagi oma isamaa koloniaalse staatusega.

Praegu, kus maailmas isegi kõige väiksemate rahvaste õigust rahvuslikule sõltumatusele tunnustatakse, ootab eesti rahvas Ühinenud Rahvaste Organisatsioonilt kiiret ja tõelist abi.

Tallinnas, 24. oktoobril 1972. a.

Eesti Demokraatlik Liikumine
Eesti Rahvusrinne

Iraan – arvestatav regionaalne suurriik Lähis-Idas

Vladimir Sazonov
orientalist

Iraan on läbi ajaloo olnud Lähis-Ida üks mõjukamaid ja tugevamaid riike. Ka tänapäeval on see arvestatav regionaalne suurriik. Oleks rumal alahinnata selle riigi rolli. Iraani mõju on tänapäeval tugev Iraagis ja Süürias¹, selle mõju olemasolus Liibanonis ja mõnes teises Lähis-Ida² ja Kesk-Ida riigis ei kahelda. Lisaks sellele on kasvamas oht, et Iraan võib saada endale tuumarelva, kui ta pole seda veel saanud.

Iraani ideoloogiast

Selleks et paremini mõista Iraani poliitikat, ideoloogiat ja iraanlasi endid, peab tundma selle riigi ja rahva minevikku, mis on väga kirju, rikas ja keeruline. Iraani ajaloo kirjutasin pikemalt Maailma Vaate 16. numbris.³ Ei tohi sugugi unustada, et Iraani ühiskond, kultuur, poliitika ja ideoloogia on rikastanud paljusid rahvaid ning avaldanud tohutut mõju tervele Lähis-Ida ja Kesk-Ida regioonile ning isegi laiemalt.⁴ Teatud ajalooperioodidel on Iraan olnud lausa domineeriv jõud mitte ainult Lähis-Idas, vaid terves maailmas⁵.

Milles siis seisneb Iraani jätkusuutlikus ja püsivus? Ma arvan, et ma ei eksi, kui väidan, et iraanlased on väga visa rahvas ja nad on järjepidevad oma soovis luua impeerium. Iraan on püsinud rohkem kui kaks aastatuhandet ja vaatamata mitmetele võõrvallutajatele on see rahvas alles. Selle pika perioodi jooksul on kadunud sadu rahvaid ja riike, kümneid impeeriume, aga Iraan püsib. Tema geograafiline asend pole kõige parem ja ka vastaseid on Iraanil olnud läbi ajaloo väga palju. Iraanlased suutsid korduvalt rajada veel mitmeid Iraani impeeriume Ahhemeniidide eeskujul – Partia suurriik, Sassaniidide impeerium, Safaviidide suurriik, Qajaride (Kadžaaride) riik⁶, Pahlavi dünastia aegne Iraan, Iraani Islamivabariik jne. Kõigi pürgimuseks on vähemal või suuremal määral olnud olla sama

head ja võimsad, kui olid Ahhemeniidid ja Sassaniidid.

Impeeriumide hiilgus ja võimsus on jäänud pärslaste ajaloolisse müllu väga kauaks.

Viimane Iraani šahh Mohammad Reza Pahlavī (1941–1979) otsis endale prototüüpe muistsest Iraani ajaloost. „Ajalooline paradoks: šahinšah⁷ Mohammad Reza Pahlavī, kes valis kursi riigi moderniseerimisele ja selle järjepidevale sekulariseerimisele /---/, võttis samal ajal endale eeskujuks „klassikalise despoodi” Kyros Suure. Asi läks selleni, et 1977. aasta eelõhtul võttis ta vastu otsuse loobuda traditsioonilisest moslemite kalendrist (Hidžra) ja minna üle uuele kalendriale, mis arvestas aega „Kyrose troonile astumisest”. Nii sai uus aasta (1977) iraanlaste jaoks 2535. aastaks.”⁸

Kõige kummalisem selle juures on asjaolu, et minevik paistab painavat mingil määral ka tänapäeva Iraani Islamivabariigi juhtkonda või vähemalt osa sellest juhtkonnast. Ka president Ahmadīnežād räägib muistsetest Iraani kuningatest nagu Kyros Suur või Darius I⁹.

Iraan ja Iraak, araablased ja pärslased – vanad rivaalid

Kuigi iraanlaste vastasteks läbi ajaloo on olnud Babüloonia, Rooma, Bütsants, araablased, Ottomani impeerium, lõpuks 18.–19. sajandil Venemaa ja Euroopa suurriigid, võib peamisteks rivaalideks pidada just araablasi.

Mõnes mõttes võib öelda, et 1980. Iraani–Iraagi sõda jätkas muistset iraanlaste ja araablaste tüli. Professor Efraim Karsh kirjutab oma raamatus „Iraani–Iraagi sõda 1980–1988”: „Enamikus Iraani–Iraagi sõja käsitlustes on tavaks vaadelda seda konflikti viimase kokkupõrkena araablaste ja pärslaste tuhandeaastases võitluses ülemvõimu pärast Pärsia lahe ja „viljaka poolkuu” aladel. Mõned ajaloolased leiavad, et see sai alguse islamieelsest rivaliteedist Pärsia Ahhemeniidide ja Babüloonia impeeriumi vahel, teised,

et Sassaniidide impeeriumi hävitamisest araablaste-muslimite poolt 7. sajandil, misjärel suurem osa pärslasi pöördi islami usku”.¹⁰ Need tähtsad sündmused Iraani ajaloos olid 636. aasta Kadesia (al-Qādisiyyah) lahing ja 651. aastal Iraani lõplik vallutamine araablaste poolt.¹¹

Pärast I maailmasõda, 20. sajandi esimesel poolel, mil Iraak sai iseseisvaks, kujunesid Iraagi ja Iraani suhted rahumeelses suunas. 1920. aasta lõpus ning ka 1930. aastatel olid Iraak ja Iraan koostöölainel. 1937. aastal lahendati vaidlus Pärsia lahes asuva strateegiliselt ülitähtsa vee-tee Shatt al-Arabi osas. Rahulikud suhted jätkusid ka pärast Teist maailmasõda.¹²

14. juulil 1958. kukutati Iraagis monarhia ja Iraagist sai vabariik. See tõi lühikesteks ajaks kaasa kahe riigi suhete halvenemise. Juba 1960. aasta juulis toimusid Teheranis Iraani välisministri ja Iraagi suursaadiku vahel läbirääkimised, mille eesmärk seisnes kahe riigi vaheliste suhete parandamises.¹³

Arenes ka majanduskoostöö. 1967. aastal sõlmiti mõlemale riigile soodne kaubandusleping. Kuid 1970. aastatel muutusid Iraani ja Iraagi suhted pingeliseks. Alguse sai see 19. aprillil 1969, mil Iraan kuulutas, et ütleb üles 1937. aasta lepingu. Iraagi valitsust süüdistati ekspansioonis jm taolises, mis muidugi Iraagi

Scanpix

Suitsupilved Bab al Tabanneh'i rajoonis Tripolis. Vägivald alaviitide (šiia moslemite haru) vastu lahvatas Liibanonis oktoobri lõpus, kui Beirutis tapeti ja haavati poliitilistel põhjustel mitu inimest. Mõrvades süüdistati Süüriat, kus alaviidid president Bashar al Assadi juhtimisel on kodusõjale vaatamata suutnud edukalt võimul püsida.

valitsusele ei meeldinud. 1970. aastal toimus Iraagis katse kukutada valitsus ja nüüd süüdistas Iraak selles otseselt Iraani. 1971. aasta novembrikuus hõivasid Iraani väed mõned saared Pärsia lahes. Lisaks ei meeldinud Iraanile Iraagi ja NSV Liidu lähenemine. Veebruaris 1972. võeti Iraagi riigi ametlikku delegatsiooni Moskvast vastu kui parimaid sõpru. Oli selge, et Iraak ja NSV Liit on sõbraliku koostöö teel.¹⁴

Mohammad Reza Pahlavī nägi NSVL ja Iraagi juhtkonna „flirtimises“ ilmselgelt ohtu Iraani huvidele ning oma mõjuvõimule Lähis- ja Kesk-Idas. Seetõttu kritiseeris šahh teravalt Iraagi valitsuse poliitilist kurssi. BAATHi partei juhtkond vastas iraagi ajalehtedes, raadios ning telekanalitel sama terava kriitikaga ning sõimuga Iraani valitsuse tegevuse kohta. Iraani ja Iraagi vahel puhkenud infosõjas kasutati teineteise vastu erinevaid propagandameetmeid, teineteist üritati õdnestada välis- ja sisepoliitiliselt. Iraaki valitsenud grupeering teadis siiski, et riik on veel liiga nõrk selleks, et alustada sõjategevust Iraani vastu ning seetõttu ei soovinud BAATHi partei liidrid sõda, vaid esialgu rahumeelset piiri-, rahvusvähemuste jm küsimuste lahendamist.¹⁵

Kuid tõsised hõõrumised kahe riigi vahel kasvasid siiski lühiajaliseks sõjaks 1973–1974.

Konflikt Iraani ja Iraagi vahel jätkus ja tugevnes 1970. aastate lõpus, kuni 1980. aastal algas uus sõda. Seekord oli Iraak sõjaks üsna hästi ette valmistanud, Iraan osutus alguses nõrgemaks vahepeal toimunud võimuvahetuse tõttu. See sõda oli üks kõige laastavamaid sõdu maailmas pärast II maailmasõda. Paljud linnad Iraagis ja Iraanis olid hävitatud, laastatud ja inimitühjad. Rohkem kui miljon tapetut, miljoneid haavatuid, leski ja orbe.¹⁶

Kogu sõja jooksul ei saavutanud kumbki pool selget ülekaalu. Sõda, mis kestis kaheksa aastat, oli väga kurnav ja laastav mõlema riigi majandusele.¹⁷ Sõja lõpuks kannatas kõige rohkem Iraak, mis on Iraanist tunduvalt väiksem ja jäi ka majanduspotentsiaali poolest alla. Kuigi sõda 1988. aastal lõppes, jäid need kaks riiki endiselt vaenlasteks.¹⁸

Iraan pärast 1979. aastat

Tänapäeva Iraani riigi kurss, ametlik ideoloogia, erineb teatud määral drastiliselt šahhide monarhiast. Kuid ka modernse Iraani Islamivabariigi ametli-

kus ideoloogias võib leida elemente, mis pole seotud ainult islamiga ja uue islami-seerimise lainega, mis leidis aset pärast 1979. aasta¹⁹ riigipööret.

Kas 33 aastaga, mil Iraani Islamivabariik on eksisteerinud, on Iraanis palju muutunud? Ühelt poolt võiks öelda, et jah – muudatusi on. Iraan on muutunud konservatiivsemaks, läinud sekulariseerimise teelt taas islamiseerimise ja lausa usufanatismi teele ning on muutunud tunduvalt kriitilisemaks lääneriikide ja eriti Iisraeli suhtes.

1979. aastal Iraanis võimule tulnud islamistlikud jõud tegid läänemeelsest monarhiast läänevastase teokraatliku riigi ja kuigi *de jure* on tegemist vabariigiga, pole see võim kaugeltki vabariikliku ja demokraatliku iseloomuga. Tänapäeva Iraani usuliider ajatolla meenutab kesk-aegseid usuliidreid kaliife või Euroopa vürstiriike valitsenud peapiiskoppe. Samas aga on Iraan avatud tehnoloogilisele moderniseerimisele ja uuendustele. Ajatolla A. H. Hamenei käes on ilmalik võim, ta on nii usuliider kui ka kõrgeim sõjaväe juhataja ja just tema määrab Iraani riigi poliitilise suuna. Alates ajatolla Homeinist on Iraani valitsemine islami

Scanpix

Venemaa suursaadik Sūrias Azmat Allah Kolmahmedov ja Hiina Sūria saatkonna asejuht Feng Biao 23. septembril 2012 Da-maskuses Sūria kodusõja lõpetamisele pühendatud konverentsil.

juristide käes ja see peab lähtuma šariaadist.

Millised geopoliitilised huvid on Iraanil tänapäeval?

Kogu Lähis-Ida regioon poliitikat, eelkõige Sūriat, Liibanoni, Bahreini ja Iraaki mõjutab tugevasti regionaalne suurjõud Iraan. „Araabia kevade” sündmustes pole Iraan võib olla esimene viiul, kuid kahtlemata mängib ta suurt ja olulist rolli. Riigil on tihedad sidemed šiiitlike parteidega ja liikumistega Iraagis, aga ka muudes araabia maades – Afganistanis, Pakistanis, Iraagis, Sūrias, Bahreinis, Liibanonis, Kaukaasias, Põhja-Aafrikas ja Kesk-Idas ning võimalusel ka mujal islami riikides.

Iraani mõju Iraagis pärast Iraani pikaajalise vaenlase Saddam Husseini kukutamist 2003. aastal on märgatavalt suurenenud ning ilmselt võib see lähiaastatel veelgi kasvada. Akadeemik, tuumaenergeetika asepresident ja Iraani välisminister Ali Akbar Salehid on ühes intervjuus öelnud: „Vaatamata sellele, et okupantide sekkumine Iraagi kõikidesse eluvaldkondadesse viis selleni, et riigis on palju veel korraldamata, suudavad nad ületada kõik raskused. Muidugi tingimusel,

et säilitatakse konsolideeritus ja ühtsus. Okupatsioonijõudude väljaviimine Iraagist ei soodusta ainult julgeoleku tugevdamist, aga ka selle riigi arengut ja õitsengut teistes valdkondades. Praegused terroritegevused on okupatsiooni tulemus. Me oleme veendunud, et Iraagil on olemas võimalused ja jõud oma julgeoleku kaitsmiseks ja tagamiseks. Naabrina, kellel on pikim ühispiir selle riigiga, millel on religioossed, kultuurilised, ajaloolised ja muud sidemed ning ühisjooned, mõistab Iraani Islamivabariiki selle riigi olukorda, riikliku haldamise võimalusi ja rahvusliku ühtsuse määra, ei tunne Iraagi tuleviku ja ümberkorraldusprotsessi suhtes erilist muret, ega ütle sõbraliku ja vennaliku riigina Iraagi valitsusele ja rahvale ära mistahes abist, mis on suunatud taastamisele ja majanduslikule õitsengule.”²⁰

Idee, et USA vägede väljaviimine Iraagist teeks Iraagi stabiilsemaks ja sel oleks piisavalt potentsiaali, et hoida riiki sattumast kaosesse, äratav kahtlust. Millist sõbralikku abi osutab Iraan Iraagile? Iraak, kus ligi 2/3 rahvast on šiiidid, on paljuski seotud šiiitliku Iraaniga. Mis saab siis, kui liitlased lahkuvad Iraagist? Ilmselt võib see sattuda usufanaatikute kätte, keda võib pidada sel juhul Iraani

marionettideks. Nii teostaks Iraan ühe oma soovi ja unistuse – saavutada sisuline kontroll Iraagi üle. Seega illustreerib ülaltoodud Iraani välisministri arvamus hästi nende suurt geopoliitilist huvi Iraagi vastu.

Sūria on Iraani jaoks geopoliitiliselt väga olulisel kohal, sest läbi Sūria saab Iraan mõjutada Liibanoni Hezbollah’i ja viimase kaudu ka teisi riike.²¹ Seetõttu saab president Bašar Assad käimasolevas kodusõjas toetust Teheranist, aga ka Moskvast. Sūria on Iraani jaoks olnud alati tähtis piirkond, nagu ka Venemaa jaoks. Juba Rooma impeeriumi ja hiljem Rooma järglase Bütsantsi ning Sassaniidide Iraani vahel kestis mitu sajandit võitlus Sūria alade pärast. Need olid strateegiliselt olulised mõlemale impeeriumile ja ka tänapäeval on Sūria strateegiliselt oluline Teherani jaoks. Liibanonis on Iraani ja Sūria mõju väga tuntav.²²

Muidugi ei piirdu Iraani geopoliitiline huvi regioonis vaid Sūria, Iraagi, Bahreini ja Liibanoniga. See on märksa laiem ja keerulisem. Iraani majanduslik ja sõjanduslik tugevdamine on Türgi silmis ohtlik, ja, kuigi Iraan on Venemaa partner, pole ka Venemaa sellest väga huvi-

tatud. Sõdades Venemaaga 19. sajandil on Iraan kaotanud mitmeid territooriume Kesk-Aasias ja Kaukaasias.

Nende alade vastu pole Iraan huvi kaotanud. Lähis-Ida ekspert Evgeni Satanovski märgib: „Sõjanduslik-poliitiline ja majanduslik Iraani ja Türgi tõus lubab Venemaale tulevikus sama suuri probleeme kui Hiina naabus”.²³

Iraani tuumadilemma

Tõsiseks probleemiks on jätkuvalt Iraani tuumaküsimus. Seda dilemmat lahendada on väga raske ja võib-olla pole see üldse võimalik. Juba viimane Iraani šahh Mohammad Reza Pahlavī unistas teha Iraanist suurriiki, mis läheks üle n-ö keskajast tuumaajastusse ja saaks tuumasuuriigiks.

Vene ekspeaminister, Lähis-Ida ekspert, akadeemik Jevgeni Primakov kirjutab oma raamatus „Lähis-Ida laval ja kulisidest taga”: „Üha suuremal määral võib ilmnedu side Iraani mõjuga Iraagis ja Iraani tuumaprobleemi vahel, mis kahtlemata omab iseseisvat iseloomu. Võib jõuda järelduseni, et mitte ükski riik maailmas pole huvitatud sellest, et Iraan omaks tuumarelvu. Eriti plahvatusohtlik on kombinatsioon Iraani tuumarelvastusest ja Iraani ühe kõrgema juhi poolt korduvalt välja öeldud püüdlusest pühkida Iisrael maailmakaardilt. Kui see üleskutse väljub propaganda raamidest, siis tekib raskesti prognoositavate tagajärgedega olukord.”²⁴

Taoline situatsioon seoses Iraaniga ei tekita optimismi, nagu on õigesti märkinud Venemaa Lähis-Ida instituudi president Jevgeni Satanovski.²⁵ Iraani jaoks on tuumarelv nagu „pilet” suurriikide klubisse, kus on USA, Venemaa, Hiina, Prantsusmaa jt, ning see peaks Iraani võimude seisukohast kinnitama Iraani kui suurriigi erilist staatust ja domineerivat positsiooni Lähis- ja Kesk-Idas. Samas on tuumapomm nende meelest ka teatud määral garantii, et keegi ei ründa Iraani väljastpoolt.²⁶

Kadunud Iraani šahh võiks olla õnnelik – riigist on saanud võimas tööstusriik, sellel on hea majanduslik baas, tugev sõjavägi ja tuumaenergia. Millises suunas liigub modernne Iraan? Kas Iraan muutub liberaalsemaks või muutusi niipea veel ei toimu? Spekulatsioonide teha

oleks sama hea kui kohvipaksu pealt ennustada.

Kirjandus

P. Espak, V. Sazonov 2012. Süüria „suurkuningate” võimu lõpp? – Diplomaatia, 2–4.

A. Goldschmidt Jr., L. Davidson 2006. A Concise History of Middle East. Eighth Edition, Westview Press.

M. Hallik, O.-M. Klaassen 2004. Taaveti tähest Talibani langemiseni. Konfliktid ja arengud Lähis- ja Kesk-Idas pärast Teist maailmasõda, Argo.

Huyse P. 2006. Die sasanidische Königstulatur: Eine Gegenüberstellung der Quellen, *Ērān ud-Anērān, Studien zu den Beziehungen zwischen dem Sasanidenreich und der Mittelmeerwelt*. – Beiträge des Internationalen Colloquiums in Eutin, 8.–9. Juni 2000, unter Mitarbeit von Carsten Binder, hrsg. von Joseph Wiesehöfer und Philip Huyse, Orient et Occident: Studien zu antiken Kulturkontakten und ihrem Nachleben, Bd. 13, Franz Steiner Verlag, 181–201.

E. Karsh 2010, *Iraani-Iraagi sõda 1980-1988*, Koolibri.

R.G.Rabil, Lebanon 2010. – Guide to Islamist Movements, ed. by B.Rubin. M.E.Sharpe, Amonk, New York, London, England, 319–334.

V. Sazonov 2011. Tänapäeva iraanlased ja muistne kultuuripärand, Postimees: Kultuur, 24.10.2011, lk 7.

V. Sazonov 2012a. Iraani ideoloogiast, aja- ja kultuuriloost. Diplomaatia, 3, 10–12.

V. Sazonov 2012b. Mõningaid täheldusi Iraani kultuuriloost ja ideoloogiast. Maailma Vaade, 16, 10–14.

V. Sazonov 2012c. Behistuni raidkirja I tulp. – Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat, 27 - 44.

W.J. Spencer 2007. The Middle East. Eleventh Edition. Global Studies. McGraw-Hill/Contemporary Learning Series, Dubuque, IA 52001, A Division of The McGraw-Hill Companies.

J.Wiesehöfer 2005. Das Antike Persien. Düsseldorf: Albatros Verlag.

Venekeelne kirjandus

С. Л. Агаев 1987. *Иран между прошлым и будущим. События, люди, идеи*. «Издательство политической литературы», Москва.

А. Алиев 2002. *Иран vs Ирак. История и современность*. «Издательство Московского Университета», Москва.

С.Б.Дашков, Цари царей Сасаниды, Иран III-VII вв., в легендах, исторических хрониках и современных исследованиях. Москва, 2008.

Ю.Каграианов 2009. Вокруг «иранской идиомы», ilmus ajakirjas «Дружба Народов», Независимый литературно-художественный и общественно-политический журнал 2009, №12, <http://magazines.russ.ru/druzhiba/2009/12/ka10.html>, viimane külastus 3.11.2012

От первого лица: Интервью главы МИД ИРИ господина Али Акбара Салехи. – информационно-аналитический журнал «Современный Иран», №3 февраль-март 2012, главный редактор Раджаб Сафаров, 7–8, <http://www.clubvi.ru/news/2012/03/22/pankratenko//1.pdf>, viimane külastus 3.11.2012

Е. Примаков 2006. *Ближний Восток на сцене и за кулисами*. «Российская газета», Москва.

Е.Сатановский 2012. *Россия и Ближний Восток. Котел с неприятностями*. «Эскмо», Москва.

¹ Vt Espak, Sazonov 2012, 2–4.

² Lähis-Ida kohta vt nt Spencer 2007.

³ Sazonov 2012b, 10–14.

⁴ Vt näiteks Sazonov 2011, 7; Sazonov 2012a, 10–12; Sazonov 2012b, 10–14.

⁵ Vt lähemalt Дашков 2008; Wiesehöfer 2005.

⁶ Vt Goldschmidt, Davidson 2006, lk 180–182.

⁷ Šahinšahi või šahanšahi tiitel on väga arhailine. Kuningas Ardašir I (224–241 pKr), võimsa Sassaniidide impeeriumi rajaja (224–651 pKr), nagu ka tema järeltulijad, armastas kasutada järgmist tiitlit: šāhān šāh Ērān ud-Anērān – „Kõikide Iraani ja mitte-Iraani kuningate kuningas”, Huyse 2006, 182, 183, 184; Wiesehöfer 2005, 220–228.

⁸ Каграианов 2009 – <http://magazines.russ.ru/druzhiba/2009/12/ka10.html>.

⁹ Darius I kohta vt Sazonov 2012c, 27–44.

¹⁰ Karsch 2010, 7.

¹¹ Vt lähemalt Алиев 2002, 125–131.

¹² Karsh 2010, 7; Klaassen, Hallik 2004, 155–156, 248.
¹³ Алиев 2002, 577.
¹⁴ Karsh 2010, 7–9; Iraani–Iraagi sõja kohta vt Klaassen, Hallik 2004, 247–254.
¹⁵ Klaassen, Hallik 2004, 155–156.
¹⁶ Зейналов 2001, 13.
¹⁷ Sõja kohta vt Алиев 2002, 643–672; Hallik, Klaassen 2004, 162–166.

¹⁸ Klaassen, Hallik 2004, 165–166.
¹⁹ Iraani 1979 a. revolutsiooni kohta vt näiteks Агаев 1987.
²⁰ Современный Иран, №3 2012, 78.
²¹ Hezbollah' kohta vt Rabil 2010, 328–333.
²² Süüria rollist Liibanonist vt Spencer 2007, 165
²³ Сатановский 2012, 12.

²⁴ Примаков 2006, 360.
²⁵ Сатановский 2012, 310.
²⁶ Сатановский 2012, 306. ■

Stalini sõjaplaanid ning punaarmee kokkuvõttevarisemine 1941. aasta suvel

Ettekanne konverentsil „Teine maailmasõda – tegemata järeldused”
 21.05.2010, Tallinn

Mark Solonin

*ajaloolane ja publitsist,
 Teise maailmasõja uurija*

Kõigepealt tahan tänada meie külalislahkeid võõrustajaid, eelkõige hr Tunne Kelamit ja teisi Eesti poliitikuid, kes erinevalt teiste maade teistsugustest poliitikutest ei karda esitada küsimusi ega karda kuulda vastuseid, mis võivad tulla küsimustele, mis on seotud sõjaajaloo ja mida paljud tahaksid juba unustada või jätta endistviisi vanade stalinlike võltsingute kammitsaisse. Mul on tõesti väga hea meel, et viimase 20 aasta jooksul – s.t pärast NSV Liidu lagunemist, kui sai võimalikuks Teise maailmasõja uus lahtimõtestamine –, on meie konverents minu teada esimene rahvusvaheline konverents, mis on toonud kokku ajaloo asjatundjad, kes on valmis loobuma vanadest Stalini-Brežnevi müütidest, ning et see konverents toimub Tallinnas, totalitaarsest leerist julgelt vabasse Euroopasse astunud riigi pealinnas. Olen teile erakordselt tänulik, et see konverents on teoks saanud.

Mis puutub minu ettekande teemasse, siis olen kahjuks sunnitud rääkima kaunis keerulistest asjadest, kuna ettekanne on pühendatud puhtalt sõjaajaloo küsimustele selle sõna üpris kitsas tähenduses, s.t sõja ajaloo küsimustele. Sõjaajalugu, ja seda ma rõhutan, ei ole humanitaarteadus, vaid täppisteadus – faktide, arvude ja dokumentide teadus. Ma püüan väga, et see oleks kerge, kuid seda on üpris raske teha. Seetõttu pean teid hoiatama, et meil seisab ees pool tundi pingelist tööd.

Minu ettekande teema koosneb kahest osast:

1. Stalini sõjalis-strateegilised plaanid, s.t mida Stalin kavatses teha Teise maailmasõja raames.

2. Punaarmee lüüasaamine 1941. aasta suvel.

Nagu näete, vääriksid mõlemad teemad kas ühte või mitut ettekannet. Mõlemad kujutavad endast omaette teaduslikku probleemi.

Ometi olen sunnitud ühendama need kaks suurt ja keerulist teemat üheks ettekandeks, ja see pole juhus. Asi on selles, et teist kasutatakse tihti esimese ümberlõkkamiseks. On ju täpselt teada, et Punaarmee sai 1941. aasta suvel nii hävitavalt lüüa, et selles mõõdus katastroofi maailma ajalugu ei tundnud. Seda tõsiasja kasutatakse tihti, ja minu meelest täiesti õigustamatult, kui argumenti selle kasuks, et Stalin ei kavatsenudki Euroopale kallale tungida, et Stalinil ei olnudki aktiivseid pealetungiplaane. Sest nagu ütlevad meie kriitikud ja oponendid: kuidas võis nii nõrga armeega kavandada sissetungi Euroopasse. Minu meelest pole niisugusel loogikal mingit õigustust, kuna ta on loogiline.

Meie tänased teadmised selle kohta, mida kujutas endast Punaarmee 1941. aasta mudel, ei tarvitse kokku langeda sellega, mida arvas asjast seltsimees Stalin. Ning seda ma mõne minuti pärast teile näitangi.

Jaanus Kee

Seetõttu on ülimalt mõttetu püüda rekonstrueerida Stalini plaane meie tänaste teadmiste valguses. Seda esiteks.

Teiseks on inimesed tihti sunnitud tegema ebaloogilisi asju. Näiteks teadis Soome armee ülemjuhataja Mannerheim 1939. aasta novembris isiklikult, mis seisus on tema armee. Ta teadis, et Soomes elab 3,5 miljonit inimest, Nõukogude Liidus aga 180 miljonit. Ta teadis, et rahu ajal on Soomes kolm diviisi, üks brigaad, Nõukogude Liit aga võib rindel välja panna 10 000 tanki, peaaegu ühe tanki Soome ühe rühma vastu. Kõikidel loogilistel kaalutlustel oleks Soome pidanud alla andma. Ometi, nagu me täpselt teame, otsustas Soome sõdida, sõdis ja jäi koguni puruks löömata.

Sellepärast on katse hinnata Stalini plaane selle põhjal, mida me teame Punaarmee tegelikust olukorrast täna, rõhutan, täna, iseenesest ülimalt absurdne. Ometi kohtan ma sääraseid katseid pidevalt.

Seetõttu otsustasimegi koos kolleegidega, kes esinevad pärast mind, et on mõttekas need kaks teemat ühendada.

Järgnevat pilti olete Eestis kindlasti näinud, mistõttu see ei üllata kedagi. Teie ees on Euroopa kaart Ribbentropi suupärase allkirjaga, sellest kõrgemal on seltsimees Stalini allkiri (И. Сталин), ja veel üks, teine seltsimees Stalini allkiri – seal, kus on punasega märgitud. Seal nad siis istusid ja parandasid Euroopa kaarti. Seltsimees Stalin otsustas selle väikese tükikese Lvivi eendi kandis endale juurde lõigata ja kirjutas veel alla kah. Pärast seda, kui nad olid šampanjapokaale tõstes Euroopa ära jaganud. Seal seisab ka kuupäev: 28.09.39. a. On üldse imeasi, et see kaart on säilinud. Vaatan ise ega usu oma silmi.

Pärast seda, kui nad Euroopa ära olid jaganud, puutusid Nõukogude Liit ja Saksamaa kokku ning tekkis joon, mida rangelt võttes ei nimetatud isegi piiriks, vaid Saksamaa ja NSV Liidu ühiste huvide eraldusjooneks endise Poola riigi territooriumil.

Pärast selle joone tekkimist võisid kaks armeed teoreetiliselt kokku puutuda. Tõenäoliselt sellest hetkest hakati Punaarmee staapides planeerima ja ette valmistama oma liitlase purustamist – sellesama liitlase purustamist, kellega oli joodud šampanjat – ning sissetungi Euroopasse.

Tänaseks päevaks on minu meelest lausa imekombel meie käsutuses täiesti autentset dokumentid. Ma ei saa üldse aru, miks neid ära ei põletatud, ma ei saa aru, miks neilt 1992. aasta alguses salajasus võeti. Ma olen neid originaa-

le käes hoidnud, need Punaarmee pea-staabi operatiivvalitsuse ülema asetäitja Vassilevski käega kirjutatud originaalid on kahtlemata olemas, muidugi erilise tähtsuse märgetega „Täiesti salajane“, „Ainus eksemplar“ ja „Ainult isiklikult“.

Nüüdseks on meil olemas järgmised dokumendid: arvamus Punaarmee Euroopas arendatava lahingutegevuse plaani kohta augustist 1940 – see on esimene. Samasugune dokument oktoobrist 1940 – see on teine. Need on laiendatud paljuleheküljelised tekstid, mis sisaldavad kaarte. Arvamus Edelarinde lahingutegevuse plaani kohta detsembrist 1940 – siin see alumine eend, kus on kirjutatud Lviv, on Lvivi eend – see on kolmas dokument. Meil on arvamus Punaarmee strateegilise grupeerimise plaani kohta märtsist 1941 – see on neljas dokument. Meil on kaitse rahvakomissari, s.t kõige tähtsama sõjalise juhi direktiiv, mis on adresseeritud Lääne sõjaväeringkonna juhatajale. See on ringkond, mis asus teises eendis, mis on ülevalpool, seal, kus on kirjutatud Białystok. Ma olen loendanud juba neli või viis arvamust 1941. aasta strateegilise pealetungi plaanide kohta – kokku kuus dokumenti.

Meil on kuus autentset dokumenti. Ja peale selle on meil materjale niinimetatud staabimängust kaardil. See tähendab, ma rõhutan, et Punaarmee kõige kõrgem juhtivkoosseis lihvits 1941. aasta jaanuaris õppustel strateegilist operatsiooni. Kõik dokumendid on ühtsed mitte ainult idee, vaid ka teksti poolest – on näha, et ühte ja sama dokumenti on väikeste muudatustega lihtsalt ümber kirjutatud. Mis on minu meelest väga tähtis. See räägib sellest, et oli mingi ühtne plaan, mida

täpsustati, muudeti, korrigeeriti ja lihviti, kuid mis jäi üldkokkuvõttes muutmatuks. Mis plaan see oli?

See oli suuremõdulise strateegilise pealetungioperatsiooni plaan, mis muidugi toimumuks väljaspool NSV Liidu piire, muidugi Nõukogude piirist läänes. Operatsiooni plaan jäi enam-vähem muutmatuks, s.t pealööki tuli anda Lvivi-Krakóvi joonel. Seal oleks tulnud pealööki, ja edasi läände kaks abistavat lööki, üks Lvivist Lublini peale, ja teine Białystoki eendi territooriumilt, Brestist Dęblini peale ja Białystokist Varssavi peale. Küllaltki mõistetav loogika, kui meil on kaks läände suunatud eendit, ja täiesti arusaadav idee piirata ümber ja purustada Saksa väed, mis asuvad nende kahe eendi vahel. Sinine punktiirjoon on Punaarmee eeldatava pealetungi edenemise joon, nagu on öeldud tekstis, „esimese strateegilise ülesande“ lahendamise etapil.

30 ööpäeva jooksul pidi Punaarmee jõudma sellele sinisele joonele, see sinine joon aga asub umbes 200 või 300 kilomeetri kaugusel läänes. Nii et kuu aja jooksul pidi võidukas Punaarmee purustama põhijõud, nii on kirjas, see ei ole minu interpretatsioon, ma tsiteerin teksti.

Põhiülesanded, esimesed strateegilised ülesanded olid: purustada ja hävitada Saksa armee põhijõud, mis olid paigutatud Wisła ja Nõukogude piiri vahele, ning jõuda joonele, mis seal on näidatud. Edasi on aga märtsikuisest dokumendis, s.t arvamus Punaarmee strateegilise grupeerimise plaani kohta märtsist 1941, mida ma olen ise käes hoidnud, kirjutatud sellest, mida kujutavad punased punktiirjooned – kas löögi andmisest Berliinile või löögi andmisest Prahale ja Viinile. Veel üks abistav löök põhja poole Danzigi suunas, linnale, mille praegune nimi on Gdansk.

Mul on üpris raske mõista meie oponentide huumorimeelt, kes neid kaarte vaadates räägivad üha edasi sellest, et Nõukogude juhtkond kavandas oma piiride kaitset või mingeid müütilisi vastulööke. Väga huvitav on minu meelest ka järgmine pilt. Nii toimus tinglik lahingutegevus staabimängude ajal jaanuaris 1941. Mis siin siis huvitavat on?

Kõigepealt on näha ulatus. Majakovskil on niisugune värss: „süllapikkuste sam-mudega“. Tohtu ulatus. Nii et viie nädala

Jaanus Ree

Scampix

Saksa sõdurid Grodnos augustis 1941. Linn langes Punaarmee kiire lagunemise tõttu sõja algul sakslaste kätte praktiliselt purustusteta.

laga, natuke rohkem kui kuu ajaga pidi Punaarmee jõudma selle punase jooneni, s.t Lõuna-Poola, Slovakkia, päratu tükk Ungarit, peaaegu terve Rumeenia. Faktiliselt pidi Punaarmee välja jõudma Doonau-Tisza jõe piirini.

Väga huvitav on, kust algab Nõukogude pealetung, s.t punane punktiirjoon, millest lähtuvad punased nooled. Nagu näete, algab pealetung juba teiselt poolt Nõukogude piiri, s.t pealetung lähtub aladelt, mis on juba Nõukogude piirist lääne pool. Just selle puhul kasutavad meie oponentid sõna „vastulöök”. Kordan veel kord, et seda sorti huumorimeel jääb mulle arusaamatuks.

Päris põnev on vaadata, kui julgelt kavandati lahingutegevust – nii heal arvamusel olid Punaarmeest Stalin ja kõrgem väejuhatatus. Seda on pildilt hästi näha. Ja miks?

Aga vaadake, kui palju ülesandeid lahendab Punaarmee ühekorraga. Ta annab pealöögi Krakówile ja Budapestile. Ning löönud pihuks ja põrmuks Saksa armee Lõuna-Poola ja Slovakkia territooriumil, läheb Punaarmee alla lõunasse, Rumeeniasse, ja okupeerib viimase. Ja seda kõike viie nädalaga. Mida aga näitavad samal ajal hallid nooled?

See on Saksa, Ungari ja Rumeenia armee eeldatav pealetung, s.t vastane püüab lõunas läbi murda, Lvivi eendi lõunati-pust Dnestri jõe taha, kuid Punaarmee piirab ta ümber ja hävitab.

Veel kaks halli noolt on vastase katsed anda vastulöök, ja kaitsejooned, kus Punaarmee nad peatab. See tähendab, et Punaarmee lahendab ülesandeid sama-

aegselt – arendab suurejoonelist pealetungi Krakówile ja Budapestile, piirab ümber vastase Dnestrist lõuna pool läbi murdnud grupeeringu, ning tõrjub tagasi kaks lööki, mis on suunatud Lvivile ja Kovelile. Niisugune ettekujutus oli seltsimees Stalinil oma armee tegelikust võimsusest.

Nüüd aga vaatame, kuidas punane Nõukogude väejuhatatus kujutas ette jõudude vahekorda.

Nõukogude väed on näidatud punasega, vastane rohelisega. Need on suurejoonelised pealetungiplaanid. Vaenlane oli kavas viie nädalaga purustada niisuguse jõudude vahekorra juures. Vaenlasel on diviise isegi rohkem, pange tähele, et roheline nool, roheline tulp on kõrgem. Jah, Nõukogude Armeel on väike ülekaal lennukite osas, kuid tankide osas tal lausa pidi olema tohtu ülekaal, sest Nõukogude Liit oli valmistanud tanke rohkem – koguni kaks korda rohkem – kui kõik teised Euroopa riigid kokku. Teisiti ei saanudki lahingutegevust planeerida. Ja kuigi vaenlasel oli teatud ülekaal jalaväe laskurdiviiside osas, oli ometi plaanis vaenlane purustada ja hävitada.

Mida ütlevad meie oponentid, kui nad seda kõike on näinud? Nad ütlevad, et nojaa, olid küll plaanid – selleks Peastaap ongi, et plaane teha. Selles ei ole midagi imelikku. Ja kes teile ütles, et keegi mõtles neid plaane ellu viia? Mida saab selle vastu öelda? Mitte midagi – see on ju täiesti loogiline. Seetõttu oleme 18 aastat palunud oma oponentidelt: meie näitasime teile kuut pealetungiope-ratsiooni plaani, leidke teie meile kas või

üks kaitseoperatsiooni plaan. 18 aastat on teie käes olnud kõik Venemaa arhiivid. Näidake meile üks kaitseoperatsiooni plaan, kui teie arvates Peastaap töötab välja seda, mida ta ise tahab. 18 aastat on läinud, selle aja jooksul on vastsündinust saanud noormees või neiu, meie oponentid ei ole aga midagi leidnud.

Mis aga puutub sellesse pilti, s.t staabimängu 1941. aasta jaanuaris, siis ma nimme ei rääkinud ühest huvitavast detailist. Mängu võib mängida mitut moodi. Näiteks esimene mängupäev, teine mängupäev, kolmas mängupäev – on niisugune loogika.

Siin tehti teisiti. Lahingutegevus selle punase joone juures algab 8. augustil, s.t mitte esimesel ega teisel ega kolmandal päeval, vaid 8. augustil, ja sellele alumisele suurele joonele jõuab Punaarmee 16. septembril. Nii et see mäng, mida meie oponentid tahavad kujutada kui tühipaljast mõttemängu, oli seotud täiesti konkreetsete kuupäevadega. Ja see ei ole veel kõik.

Augusti ja septembri täpseid kuupäevi on vaja lahingutegevuse planeerimiseks. Tarvis on teada täpset aasta-aega – valguspäeva pikkust, millal päike tõuseb, millal loojub, õhu, pinnase ja vee temperatuuri jne. Lahingutegevus algab 8. augustil 1941. Mängu tingimustesse oli kirjutatud lausa konkreetne aasta. Mäng algab 8. augustil 1941 ning jõuab 16. septembril 1941 sellele joonele.

Selle kohta ei ütle meie oponentid midagi, nad lihtsalt ignoreerivad seda argumenti. Lihtsalt ignoreerivad. Mis aga puudutab strateegilise grupeerimise plaanist lähtuvaid kaalutlusi märtsist 1941, mida peegeldab see kaart – neid dokumente, kordan veel kord, olen ma ise käes hoidnud –, siis ühe lehe pöördle, see on väga suur dokument, on Peastaabi operatiivvalitsuse ülema Vatutini pliiaats kirjutanud peene kalligraafilise käekirjaga: „Alustada pealetungi 12.06.” Kahjuks on Vatutin jätnud lõppu lisamata veel kaks numbrit, ja nii ei saagi me kategooriliselt väita, et silmas on peetud 12. juunit 1941. Minu arvates aga räägib niisuguse resolutsiooni ilmumine sellest, et inimesed planeerisid ilmselt lahingutegevust, mitte aga ei uurinud teoreetiliselt mitmesuguseid materjale.

Jätukub Maailma Vaates nr 19. ■

President Barack Obama tütar Maliaga tagasivalimispeol Chicagos 7. novembril 2012. Tasa-
vägiselt kulgenud valimiskampaania lõpusirgel õnnestus Obamal oma vabariiklasest konkurenti
Mitt Romneyt edestada ootamatult veenvalt.

British Petroleumi bensiinijaam Moskvast Vernadski prospektil. BP soostus oktoobris müüma oma 50-protsendise aktsiapaketi naftafirmas TNK-BP Vene riiklikule naftafirmale Rosneft. BP saab vastutasuks õiguse suurendada oma osalust Rosneftis 19,75 protsendini. Venemaa on Euroopa varustamisel gaasi ja naftasaadustega kõige olulisem tarnija. Läänemere põhja ehitatud Nord Streami kahele gaasijuhtmele kavatakse lisaks rajada veel kaks. Balti riigid ja Poola näevad Nord Streamis otsesest julgeolekuohu, keskkonnamõjude pärast on mures ka teised Läänemere-äärsed riigid. Lisaks on kahtlusi, kas Venemaa gaasivarud on üldse piisavad, et Nord Streami pikemas perspektiivis katkestusteta toormega varustada.

Maskis somaali piraat Taiwani kalalaeva kõrval. Laeva meeskond vabastati pärast lunaraha maksmist. Somaalia piraatide parimad päevad on siiski seoses rahvusvaheliste piraadivastaste operatsioonidega möödunud ja paljud endised mereröövlid eelistavad liiga riskantseks muutunud kaubalaevade röövimisele taas lihtsat kalapüüki.

Euroopa Uuringute Keskuse, Pro Patria Koolituskeskuse ja Konrad Adenaueri Fondi ühisväljaanne. Vastutus käesolevas väljaandes avaldatud faktide või seisukohtade ja nende edasise kasutamise eest ei lasu Euroopa Uuringute Keskusel, Pro Patria Koolituskeskusel, Konrad Adenaueri Fondil ega Euroopa Parlamendil, vaid üksnes autoritel.

Sisukord

Peatoimetaja veerg	Lk 2
Kas naftast võib saada pohmeluse?	Lk 2
Lahendus ühele murdosasekundile? Tunne Kelam	Lk 3
Relvastuskontroll julgeoleku teenistuses, Jana Vanamõlder	Lk 6
Tahad rahu – valmistu sõjaks, Vladimir Juškin	Lk 9
Vene ja Hiina eriskummalised suhted ja koostöö, Juhan Värk	Lk 12
Kas väiksem on tõhusam ehk mida toob kaasa kaitsekulutuste vähendamine Soomes? Leo Kunnas	Lk 16
Kas Venemaa uued Mistral-klassi dessantlaevad-kopterikandjad mõjutavad Läänemere tasakaalu? Hanno Ojalo	Lk 18
Hispaania: halvad võlad või halb poliitika? Elina Viilup, Joan Marc Simon	Lk 19
1972. aasta memorandum, Tunne Kelam	Lk 22
Eesti Demokraatliku Liikumise ja Eesti Rahvusrinde memorandum ühinenud rahvaste organisatsiooni peaassambleele	Lk 24
Iraan – arvestatav regionaalne suurriik Lähis-Idas, Vladimir Sazonov	Lk 25
Stalini sõjaplaanid ning Punaarmee kokkuvarisemine 1941. aasta suvel, Mark Solonin	Lk 29
Esikaas: Scanpix	